

ПОЛТАВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ АГРАРНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
Факультет обліку та фінансів
Кафедра фінансів, банківської справи та страхування

Пояснювальна записка

до кваліфікаційної роботи
на здобуття ступеня вищої освіти Магістр

на тему: «Фінансовий механізм формування та використання основних засобів
підприємства»

Виконав: здобувач вищої освіти
за освітньо-професійною програмою
Фінанси, банківська справа та страхування
спеціальності 072 Фінанси, банківська справа
та страхування
ступеня вищої освіти Магістр
Крилов Олександр Олександрович

Полтава - 2023 року

ЗМІСТ

	ст.
Вступ.....	5
Розділ 1. Теоретичні основи формування та використання основних засобів суб'єктів підприємництва.....	8
1.1. Економічна сутність та роль основних засобів в господарській діяльності підприємств.....	8
1.2. Науково-методичні засади оцінки механізмів формування та ефективності використання основних засобів.....	14
Розділ 2. Сучасна практика формування і використання основних засобів підприємств.....	21
2.1. Оцінка фінансового механізму формування та функціонального стану основних засобів підприємства.....	21
2.2. Аналіз досягнутого рівня ефективності використання основних засобів підприємства.....	38
Розділ 3. Напрями удосконалення процесів формування та використання основних засобів підприємств.....	43
3.1. Перспективи підвищення ефективності використання основних господарюючих суб'єктів.....	43
3.2. Шляхи оптимізації процесу управління основними засобами підприємств на основі ефективної амортизаційної політики.....	47
Висновки.....	54

ВСТУП

Актуальність теми. Організація будь-якого процесу виробництва передбачає наявність засобів виробництва, до яких належать засоби, предмети та власне праця людини, тобто її цілеспрямована діяльність. Важливу роль у господарській діяльності сільськогосподарського підприємства відіграють основні засоби, ефективне використання яких сприяє підвищенню продуктивності праці, збільшенню обсягів виробництва продукції і зниженню її собівартості.

Вітчизняне сільське господарство за рівнем технічної оснащеності нині відстає від сільського господарства країн – членів Європейського Союзу в середньому в 8-10 разів. На сьогодні організація аграрного виробництва та ринку в Україні не відповідає світовій практиці розширеного відтворення, його технічне оснащення досягає критичної межі.

Вивчення парадигми категорії основні засоби, відбувалося з часів його офіційного визнання і в даний час ця проблема не втрачає свого значення, про що свідчать чисельні публікації зарубіжних та вітчизняних науковців. Питання економічної сутності основних засобів та процесу їх відтворення розглядали такі відомі вчені, як: Г. А. Александров, О. Ю. Болховітінова, З. М. Борисенко, В. Г. Захаров, Б. Є. Кваснюк, Г. Г. Кірейцев, С. О. Ленська, І. І. Лукінов, Г. М. Підлісецький, П. Т. Саблук, М. Г. Чумаченько, С. І. Шульман. В зв'язку з цим, вважаємо, що в сучасних дослідженнях окремі аспекти цієї важливої проблематики висвітлено дещо фрагментарно, що зумовлює необхідність проведення подальших наукових розвідок і обумовлює актуальність обраної теми кваліфікаційної роботи.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Кваліфікаційна робота виконана в межах програми науково-дослідних робіт кафедри фінансів ,банківської справи та страхування за темою „Удосконалення механізму фінансової діяльності підприємств, організацій і установ”.

Мета і завдання дослідження. Метою виконання кваліфікаційної роботи є дослідження процесів формування основних засобів, оцінка досягнутого рівня

ефективності їх використання, а також пошук резервів її підвищення в умовах господарської діяльності окремого підприємства.

Втілення означеної мети вимагає постановки та розв'язання в кваліфікаційній роботі ряду наукових завдань: узагальнення теоретичних підходів до трактування економічної сутності основних засобів підприємств; дослідження теоретичних аспектів розвитку джерел та способів формування основних засобів; систематизація теоретико-методичного забезпечення оцінки рівня ефективності використання основних засобів підприємства; аналітична оцінка наявності та досягнутого рівня ефективності використання основних засобів в умовах конкретного підприємства; розробка перспективних напрямів підвищення ефективності використання основних засобів; пошук шляхів оптимізації амортизаційної політики суб'єктів підприємницької діяльності, крізь призму особливостей податкового законодавства тощо.

Предмет і об'єкт дослідження. Об'єкт дослідження – фінансовий механізм формування та використання основних засобів підприємства.

Предмет дослідження – сукупність теоретико-методичних засад формування та практичних аспектів підвищення ефективності використання основних засобів.

Методи дослідження. Теоретична і методична основи дослідження ґрунтуються на використанні основних положень економічної й фінансової теорії, розробок науково-дослідних установ, вітчизняних та зарубіжних вчених із питань оптимізації механізмів формування та підвищення рівня ефективності використання основних засобів підприємства, а також діючі нині законодавчі та нормативні акти. Для реалізації поставлених в кваліфікаційній роботі завдань дослідження використовувались такі методи: абстрактно-логічний; узагальнення; розрахунково-конструктивний; порівняння; графічний; факторний аналіз.

Інформаційна база. Теоретичну базу кваліфікаційної роботи становлять сукупність загальнонаукових та спеціальних прийомів і методів дослідження.

Базою для виконання кваліфікаційної роботи виступало товариство з обмеженою відповідальністю ХХХ, зокрема матеріали,

що включають його фінансову звітність.

Наукова новизна та практичне значення одержаних результатів. В кваліфікаційній роботі одержано ряд висновків та сформульовано рекомендацій теоретичного та практичного характеру. Зокрема систематизовано найбільш адаптовані до умов сучасного податкового законодавства заходи підвищення ефективності використання основних засобів.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробці та наданні рекомендацій щодо удосконалення фінансового механізму формування та підвищення ефективності використання основних засобів і підтверджується Відгуком досліджуваного суб'єкта підприємницької діяльності.

Особистий внесок здобувача. Кваліфікаційна робота є самостійно виконаним науковим дослідженням. Усі розробки та пропозиції, що містяться в роботі, належать особисто автору.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідалися й одержали позитивну оцінку на IV International Multidisciplinary Scientific and Theoretical Conference [„Interdisciplinary research: scientific horizons and perspectives”] (Vilnius, Republic of Lithuania: European Scientific Platform, 2022 р) та на науково-практичній конференції студентів за результатами проходження виробничих та технологічних практик (Полтава: ПДАУ, 2022 р.).

Публікації. За результатами дослідження опубліковано дві наукові праці загальним обсягом 0,33 др. арк.

Структура та обсяг кваліфікаційної роботи. Кваліфікаційна робота складається з вступу, трьох розділів, висновків, додатків, списку використаних джерел, що нараховує 60 найменувань, містить 12 таблиць, 11 рисунків, 10 додатків. Основний зміст кваліфікаційної роботи викладено на 62 сторінках друкованого тексту.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ СУБ'ЄКТІВ ПІДПРИЄМНИЦТВА

1.1. Економічна сутність та роль основних засобів в господарській діяльності підприємств

Сучасний етап переходу економіки до ринкових відносин характеризується відповідними механізмами та процесами, змінами у структурі та формах власності, організації й управлінні виробництвом, розподілі та споживанні. Усе це зумовлює постановку та розв'язання проблеми розвитку механізму господарювання саме на рівні підприємства. Україна має великий економічний потенціал і ефективність її господарства залежить від того, як використовується цей потенціал і основні засоби зокрема. Роль основних засобів у процесі виробництва, особливості їх відтворення в умовах ринкової економіки обумовлюють особливі вимоги до інформації про наявність, рух, стан і використання основних засобів.

З погляду економічної категорії, основні засоби – це частина постійного виробничого капіталу, яка виступає у формі засобів праці та поступово, протягом багатьох виробничих циклів, переносить свою вартість на виготовлений продукт.

Значення вивчення та дослідження такої економічної категорії як основні засоби зумовлюється наступним:

– основні засоби, які призначені для використання у виробничій сфері, складають матеріальну основу продуктивних сил, виробничий апарат та засоби праці, наявність та склад яких визначає економічний потенціал суспільства. „Економічні епохи відрізняються не тим, що виробляється, а тим, як виробляється, якими засобами праці” [19];

– основні засоби, які використовуються у невиробничій сфері створюють умови, сприяють підвищенню рівня науки та культури, покращанню здоров'я

та соціальному розвитку суспільства;

– підвищення якісного складу основних засобів – це передумова підвищення продуктивності праці.

Якщо розглядати еволюцію такої економічної категорії як основні засоби, то першим вченим, який виділив це поняття, був А. Сміт. Ним було введено у політичну економію узагальнюючі поняття основного та оборотного капіталу. Так, він вбачав розбіжність між основним і оборотним капіталом способів, у який вони приносять дохід. Що стосується саме основного капіталу, то, на його думку, основний капітал – це капітал, направлений на поліпшення землі, купівлю машин та устаткування, інструментів та інших предметів, які приносять дохід, залишаючись у одній і тій же натурально-речовій формі у одного власника.

Однією з складових основного капіталу, вважав А. Сміт є наявність „... придбаних і корисних здібностей усіх жителів або членів суспільства. Придбання таких здібностей, враховуючи також утримання їхнього володаря протягом його виховання, навчання й учнівства, завжди потребує дійсних витрат, що являють собою основний капітал, що ніби то реалізується в його особистості. Ці здібності, які є частиною майна такої особи, водночас стають частиною багатства всього суспільства, до якого вони належать. Велику спритність і уміння робітника можна розглядати з тієї ж точки зору, як і машини і знаряддя виробництва, що скорочують або полегшують працю і які, хоча і потребують певних витрат, але відшкодовують ці витрати разом із прибутком” [50, с. 283].

А. Сміт вважав, що основний капітал в обігу взагалі не знаходиться тому, що весь час знаходиться у одного власника, а прибуток він приносить лише за допомогою оборотного капіталу. Це була помилка Сміта, тому що у обігу беруть участь обидві частини капіталу. Він невірно трактував обіг як рух речей та передачу права власності з рук у руки. Дійсно, елементи основного капіталу можуть не рухатись, але в обігу буде перебувати їх вартість. Не можна погодитись, виходячи з уречевленої форми основного капіталу, з віднесенням А. Смітом до нього придбаних корисних здібностей усіх жителів або членів суспільства. Але ж основний капітал, а отже, і основні засоби – це в першу чергу акти-

ви. Тобто необхідно виходити як з функції капіталу у процесі виробництва, так і з його натуральної форми [50].

У Д. Рікардо в основі поділу капіталу на основний та оборотний лежить строк використання цих частин капіталу. Він вірно відзначив, що однаковий вид капіталу, залежно від галузі, де він знаходиться або розглядається, може виступати як основний або як оборотний капітал [46].

Дж. С. Міль більш чітко вказав на багаторазову участь основного капіталу у виробничому процесі: „... значна частина капіталу, втілена в знаряддях виробництва, що відрізняються більш-менш тривалим існуванням яка використовується роллю у виробництві, не виключається з нього, а залишається в ньому, причому функція цієї частини капіталу не вичерпується одноразовим ужитком. До цього розряду капіталу відносяться будинки, машини й усі або велика частина предметів, іменованих приладами або інструментами. Довговічність деяких із них дуже значна, і їхнє існування як знарядь виробництва подовжується багаторазовим повторенням виробничих операцій. Капітал, що існує в будь-яких із таких довговічних форм і дохід від якого надходить протягом відповідно тривалого періоду, називається основним капіталом”. Таким чином, Дж. С. Міль вказав на такі ознаки основного капіталу, як тривале існування, багаторазовий ужиток та одержання доходу від його використання протягом тривалого періоду [32, с. 195].

К. Маркс вже зазначав, що засоби праці протягом усього процесу їх функціонування зберігають свою форму по відношенню до продукту. Після повного фізичного зносу вони йдуть на брухт та замінюються новими. Для придбання засобів праці необхідно авансувати капітал одразу, але брати участь у обороті цей капітал буде частинами, по мірі зносу засобів праці. К. Маркс остаточно визначив головну розбіжність між видами капіталу, яка, на його думку, полягає у способі перенесення своєї вартості на виготовлений продукт [31, с. 189]

На сьогодні, загальноновизнаним є той факт, що основні засоби створюють матеріально – технічну базу підприємства, визначають його виробничу потужність, рівень технічної відповідності виробництва вимогам, які висуває ринкове

середовище до якості й надійності продукції. Через певні проміжки часу, вимоги попиту, за наявності ідей конструкцій, а також фінансових можливостей, здійснюється модернізація устаткування, що призводить до інтенсивного використання основних фондів, підвищення конкурентоспроможності й економічної ефективності виробництва.

Одночасно основні засоби цілком і неодноразово вступають у виробничий процес, зберігаючи при цьому свою натуральну форму, але лише частково споживаються в кожному циклі виробництва і беруть участь у створенні готової продукції підприємства. Це вирішальна ознака, яка характеризує основні засоби як економічну категорію.

Зазвичай сукупність засобів праці вони є вирішальним фактором процесу виробництва, а їхній натурально – речовий склад визначає характер матеріально – технічної бази підприємства. Схематично визначення основних засобів сформулювало на рис. 1.1.

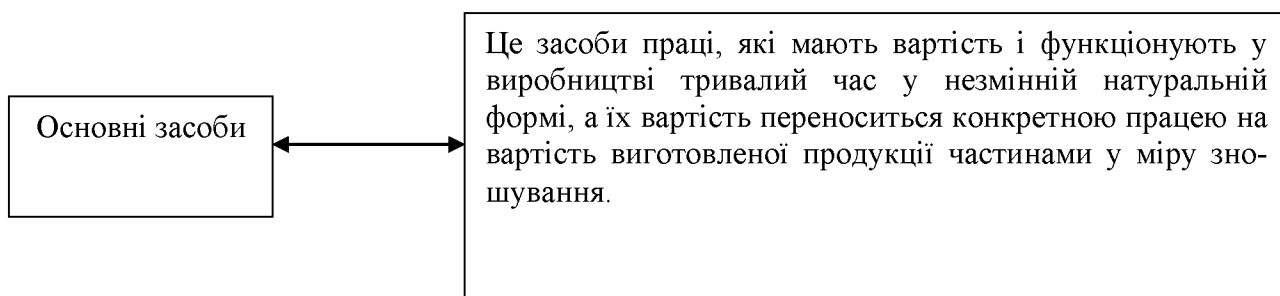

Рис. 1.1. Економічний зміст категорії „Основні засоби”

Питома вага основних засобів становить близько 60 % національного багатства країни, визначає особливості матеріально-технічної бази виробничої сфери, яка має удосконалюватись в оптимальній ефективності праці.

Основні засоби, з одного боку, в натуральній формі є конкретними засобами праці, а з іншого мають вартість. У зв'язку з цим облік та планування їх відтворення здійснюється в натуральних показниках та вартісному виразі. Натуральні показники використовуються для характеристики технічного стану засобів праці, розрахунків виробничих потужностей та визначення рівня їх використання, розробки балансу устаткування та інше.

Головною задачею підприємств, як визначає Г. Кірейцев, є науково обґрунтована класифікація основних засобів за найважливішими економічними та технічними ознаками. У відповідності до цього основні засоби групуються в залежності від їх належності, функціонального призначення, ступеня використання, галузевої належності, речовинно-натурального складу [55].

Виробничі – основні засоби, що безпосередньо беруть участь у виробничому процесі або сприяють його здійсненню (будівлі, споруди, силові машини, обладнання, робочі машини), що діють у сфері матеріального виробництва.

Невиробничі – основні засоби, що не беруть безпосередньої або побічної участі у процесі виробництва й призначені в основному для обслуговування комунальних і культурно – побутових потреб трудящих (будови, споруди, машини), які використовуються у невиробничій сфері. На відміну від виробничих основних засобів невиробничі основні засоби не беруть участі у процесі виробництва і не переносять своєї вартості на вироблений продукт. Відтворюються вони тільки за рахунок прибутку, який залишається в розпорядженні підприємства.

Незважаючи на те, що невиробничі основні засоби безпосередньо не впливають на обсяг виробництва, збільшення цих засобів пов'язане з поліпшенням добробуту працівників підприємства. Це в кінцевому рахунку позитивно позначається на результатах діяльності підприємства, на зростанні продуктивності праці.

Співвідношення окремих груп основних виробничих засобів становить їх структуру. Поліпшення структури основних виробничих засобів, передусім підвищення питомої ваги активної їх частини, сприяє зростанню виробництва, зниженню собівартості продукції, збільшенню грошових надходжень підприємства.

За роллю у виробництві продукції, як зазначає І. Зятковський, основні засоби поділяються на активні й пасивні. Активні основні засоби безпосередньо беруть участь в переміщенні і переробці сировини, матеріалів, напівфабрикатів, комплектуючих. Пасивні основні засоби не беруть безпосередньої участі в про-

цесі виробництва, але створюють необхідні умови для його існування (будівлі, споруди тощо) [21].

Підприємствам не байдуже, в яку групу основних виробничих засобів укладати кошти. Вони зацікавлені в оптимальному підвищенні питомої ваги машин, устаткування, тобто активної частини основних засобів, які обслуговують процес виробництва і характеризують виробничі можливості підприємства. Ясна річ, що для забезпечення нормального функціонування активних елементів основних засобів необхідні будівлі, інвентар, тобто пасивна частина основних засобів.

Основними факторами, які впливають на структуру основних виробничих засобів, є: рівень автоматизації і механізації, рівень спеціалізації і кооперування, кліматичні та географічні умови розміщення підприємств.

З описаного вище, можна зробити висновок, що визначення вартості основних засобів та економічно обґрунтована їх класифікація є надзвичайно важливими для успішного функціонування підприємств агропромислового комплексу.

Поділяємо думку значного кола фахівців серед яких А. Риндя, про те, що грошове відбиття вартості основних засобів – це їх оцінка, яка необхідна для правильного визначення загального розміру основних засобів, їх динаміки та структури, калькуляції собівартості продукції та фіксування загальних наслідків виробничо-господарської діяльності підприємств [45].

Особливе значення в теорії та практиці управління основними засобами підприємства має видова класифікація, відповідно до якої основні засоби розподіляються між окремими видами (групами) за ознакою подібності їх призначення та натурально-речовим характером.

Класифікація за видами необхідна для організації обліку основних засобів, визначення та вдосконалення їх структури, побудови диференційованих норм амортизаційних відрахувань та розрахунків щорічних розмірів амортизації, визначення показників технічної озброєності тощо. Дана класифікація використовується існуючими системами бухгалтерського та управлінського облі-

ку, а також статистичної звітності. Співвідношення окремих видів (груп) основних засобів у відсотках до їх загальної вартості називають видовою (технологічною) структурою основних засобів. Структура основних засобів є важливим показником, який характеризує технічну озброєність праці, ефективність капітальних вкладень, виробничо-економічний потенціал підприємства і т.д. Вона змінюється під впливом багатьох факторів.

До найсуттєвіших належать: виробничо-технологічні особливості підприємства; науково-технічний прогрес і обумовлений ним технічний рівень виробництва; ступінь розвиненості (прогресивності) різноманітних форм організації виробництва; відтворювальна структура капіталовкладень до створення нових основних засобів; вартість будівництва виробничих об'єктів та рівень цін на технологічне устаткування; територіальне розміщення підприємства.

Структура основних засобів виробничих підприємств характеризується переважанням частки виробничих основних засобів над невиробничими. У виробничих основних засобах найбільшу питому вагу має їх активна частина. Активна частина основних засобів – це ті їхні елементи, які безпосередньо впливають на предмети праці (машини, устаткування, транспортні засоби і виробничий інвентар тощо) [35].

Підсумовуючи вищесказане зауважимо, що підвищення якості управління формуванням та використанням основних засобів виробничого підприємства через інтенсифікацію та якісне перетворення факторів економічного зростання підприємства є необхідною передумовою покращення видової (технологічної) структури основних засобів виробничого підприємства.

1.2. Науково-методичні засади оцінки механізмів формування та ефективності використання основних засобів

Функціонування будь-якого підприємства неможливе без наявності та використання основних засобів. Проданчук М. А. визначає основні засоби як за-

соби праці, які мають вартість; функціонують у виробництві тривалий час, у своїй незмінній споживчій формі; вартість яких переноситься конкретною працею на вартість продукції, що виробляється (на платні послуги), частинами в міру зношення [44].

В економіці основні засоби визначаються як синонім поняття основних фондів і як матеріально-речові цінності, що використовуються в якості засобів праці, які діють у незмінній натуральній формі протягом тривалого періоду часу і втрачають свою вартість частинами.

Значення економічного аналізу основних засобів визначається посиленням їх впливу на зміни в економіці країни і кожної галузі окремо. Як основа техніко-економічного потенціалу і майнового комплексу суб'єктів ринку ці активи повинні забезпечувати реалізацію фінансових і соціально-економічних завдань, а також модернізацію підприємств. Ефективне використання основних засобів сприяє збільшенню виробництва необхідної суспільству продукції, підвищенню віддачі створеного виробничого потенціалу і більш повному задоволенню потреб населення, поліпшенню балансу обладнання, зниженню собівартості продукції, зростанню рентабельності виробництва тощо.

Існуючі підходи до аналізу ефективності використання основних засобів досить різноманітні, але в переважній більшості ґрунтуються на оцінних показниках. Однак для отримання об'єктивних результатів аналізу ефективності використання основних засобів доцільно використовувати систему показників, у структурі якої можна виділити три групи показників:

- 1) показники, які характеризують технічний стан (відтворення) основних засобів;
- 2) узагальнюючі показники використання основних засобів;
- 3) часткові показники використання основних засобів [30].

Підсистема показників оцінки технічного стану (відтворення) дає змогу оцінити наявний технічний стан основних засобів та визначити інтенсивність їх оновлення. Вона характеризується показниками відновлення, вибуття, зносу та інтенсивності відновлення основних засобів.

Коефіцієнт відновлення основних засобів характеризує частку введених протягом звітнього періоду основних засобів у їх загальній кількості на кінець періоду.

Коефіцієнт вибуття основних засобів характеризує частку виведених протягом звітнього періоду основних засобів у їх вартості на початок періоду.

Використання в розрахунку показників відновлення й вибуття основних засобів, їх вартості на кінець і на початок періоду, відповідно, не дає можливості повною мірою порівнювати ці показники та робити висновки.

З метою усунення цього недоліку їх застосовують у комплексі з показником інтенсивності відновлення основних засобів, який розраховується як відношення вартості основних засобів, які вибули у звітному періоді, до вартості основних засобів, які були введені у звітному періоді.

Значення показника рівня відтворення менше одиниці свідчить про інтенсивне оновлення підприємством своїх виробничих засобів.

Показник зносу основних засобів характеризує рівень зношеності основних засобів, а його аналіз у динаміці дає змогу спостерігати ефективність їх відтворення. Тенденція до зменшення показника свідчить про оновлення основних засобів.

Підсистема узагальнюючих показників використання основних засобів дає оцінку використання всієї їх сукупності, яка характеризує кінцевий результат їх використання і включає такі показники, як: фондвіддача, фондомісткість, фондоозброєність, рентабельність основних засобів.

Фондвіддача – відношення вартості виробленої продукції до первісної середньорічної вартості основних виробничих фондів сільськогосподарського призначення. Для більш змістовної оцінки рівня ефективності використання показник фондвіддачі доцільно розраховувати за обсягом товарної продукції.

Фондвіддача, розрахована таким способом, на нашу думку, більш повно характеризує економічну ефективність використання основних виробничих засобів, на відміну фондвіддачі за обсягом валової продукції, яку визначають в порівнянних цінах.

Для сільськогосподарських підприємств, як зазначає Городянська Л. В., характерні коливання рівня фондівдачі, що пов'язане, передусім, з різним рівнем оснащення їх основними засобами, різною їх структурою, рівнем придатності тощо. При оцінюванні рівня фондівдачі та пошуку резервів її збільшення потрібно мати на увазі, що зниження фондівдачі зумовлене передусім випередженням темпів зростання виробництва валової продукції порівняно з темпами зростання фондооснащеності [15].

Також зниження показника фондівдачі відбувається за умов перевищення темпів зростання фондоозброєності порівняно з темпами зростання продуктивності праці. Ця закономірність є наслідком математичної залежності, відповідно до якої фондівдача зростає в тому випадку, коли темпи зростання продуктивності праці випереджають темпи зростання фондоозброєності.

Зворотнім показником фондівдачі є фондомісткість. Економічний зміст даного показника полягає у тому, що він показує обсяг використаних основних засобів для виробництва однієї гривні продукції.

Фондозабезпеченість сільськогосподарського підприємства розраховують як відношення середньорічної вартості основних виробничих засобів сільськогосподарського призначення до площі сільськогосподарських угідь в розрахунку на 100 га.

Під фондоозброєністю праці розуміють відношення середньорічної вартості основних виробничих засобів сільськогосподарського призначення до середньоспискової кількості працівників. Зростання фондоозброєності праці є важливим фактором підвищення ефективності використання основних засобів сільськогосподарських підприємств, оскільки це означає збільшення рівня механізації виробничого процесу та продуктивності праці. Також оцінити економічний ефект від введення в дію основних засобів можна за допомогою показника терміну окупності.

Умовний термін окупності визначається відношення середньорічної вартості основних виробничих засобів до величини операційного прибутку підприємства. Менше значення терміну окупності свідчить про вищу ефективність ос-

новних засобів. Також слід звертати увагу на те, щоб значення даного показника не перевищувало кількості років, за які заплановано відшкодувати капіталовкладення відповідно до діючої банківської процентної ставки [25].

Важливим напрямком підвищення ефективності використання основних виробничих засобів є встановлення оптимального співвідношення між основними й оборотними фондами з урахуванням виробничого напрямку підприємств, ступеня розвитку провідної галузі та досягнутого підприємством рівня фондоозброєності. Також необхідно враховувати використання специфічного виду основних засобів – землі. На нашу думку, при оцінюванні рівня ефективності використання основних засобів слід враховувати вартість земельних ділянок разом з вартістю капітальних витрат на поліпшення земель.

Окрім оцінювання ефективності використання основних засобів існує об'єктивна необхідність в поглибленні наукових досліджень з проблеми інтенсифікації процесу відтворення основних фондів, зокрема, в проведенні досліджень по вдосконаленню механізмів і джерел фінансування цього процесу. Оцінити економічний ефект від введення в дію основних засобів можна за допомогою показника терміну окупності.

Термін окупності визначається відношення середньорічної вартості основних виробничих засобів до величини операційного прибутку підприємства. Менше значення терміну окупності свідчить про вищу ефективність основних засобів. Також слід звертати увагу на те, щоб значення даного показника не перевищувало кількості років, за які заплановано відшкодувати капіталовкладення відповідно до діючої банківської процентної ставки.

Після проведення загального аналізу ефективності використання основних засобів необхідно перейти до вивчення їх використання в цілому за окремими структурними підрозділами, за конкретними об'єктами основних засобів та окремими видами устаткування.

Підсистема часткових показників включає: коефіцієнт екстенсивного й інтенсивного використання обладнання, інтегральний показник використання та змінності роботи устаткування [50].

Коефіцієнт екстенсивного використання основних засобів характеризує ефективність використання робочого часу обладнання й розраховується як відношення фактичного часу використання обладнання на добу до планового добового фонду роботи обладнання на добу.

Коефіцієнт інтенсивного використання обладнання характеризує їх ефективне використання з позицій добової (годинної) потужності обладнання.

Інтегральний коефіцієнт використання обладнання характеризує в цілому його використання за добу і розраховується як добуток коефіцієнтів екстенсивного та інтенсивного використання основних засобів.

Коефіцієнт змінності роботи обладнання показує, скільки змін відпрацювала в середньому кожна одиниця обладнання впродовж проміжку часу (дня, місяця тощо).

Таким чином, наведені групи показників ефективності використання основних засобів дають змогу оцінити наявний технічний стан основних засобів та визначити інтенсивність їх оновлення, а також оцінити використання всієї їх сукупності, яка характеризує кінцевий результат їх використання.

Одночасно, слід зауважити, що серед головних ознак підвищення рівня ефективного використання основних засобів того чи іншого підприємства є зростання обсягу виробництва продукції. Кількість же виробленої продукції за наявного розміру виробничого апарату залежить, з одного боку, від фонду часу продуктивної роботи машин та устаткування протягом доби, місяця або року, тобто від їхнього екстенсивного завантаження, а з іншого – від ступеня використання знарядь праці за одиницю часу (інтенсивного навантаження). Отже, усю сукупність технічних, організаційних та економічних заходів щодо ліпшого використання основних фондів підприємства можна умовно поділити на дві групи:

1. Збільшення екстенсивного завантаження;
2. Підвищення інтенсивного навантаження [55].

Однак треба наголосити на двох важливих обставинах. По-перше, якщо екстенсивне завантаження машин та устаткування обмежується тільки календа-

рним фондом часу, то можливості підвищення інтенсивного навантаження устаткування, його продуктивності практично не є такими обмеженими. По-друге, здійснення заходів екстенсивного напрямку, як правило, не потребує капітальних витрат, а підвищення рівня інтенсивного використання виробничого апарату зв'язане зі значними інвестиціями, проте останні порівняно швидко окупаються за рахунок одержаного внаслідок інтенсифікації додаткового економічного ефекту [42].

Значному поліпшенню екстенсивного завантаження засобів праці сприяє сукупності засобів праці, які беруть участь у процесі виробництва протягом тривалого періоду, зберігаючи при цьому свою натуральну форму і властивість, а також переносячи свою вартість на вартість готового продукту частинами, у міру спрацьовування.

В підсумок розглянутих матеріалів, слід зазначити, що кращих результатів досягають ті підприємства, які своєчасно технічно переозброюють виробництво, замість застарілої, впроваджують нову техніку, більш продуктивну й економічну. Особливе значення для поліпшення використання основних виробничих засобів і підвищення ефективності виробництва має застосування нових технологій вирощування сільськогосподарських культур, утримання худоби і перевірка сільськогосподарської сировини.

РОЗДІЛ 2

СУЧАСНА ПРАКТИКА ФОРМУВАННЯ І ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВ

2.1. Оцінка фінансового механізму формування та функціонального стану основних засобів підприємства

Товариство з обмеженою відповідальністю ХХХ (далі ХХХ), на матеріалах якого виконуються дослідження створена засадах договору фізичних осіб шляхом об'єднання їх майна та підприємницької діяльності у галузі торгівлі з метою одержання прибутку.

Товариство є господарюючим суб'єктом, має права юридичної особи, володіє відокремленим майном, від свого імені набуває майнові та особисті немайнові права, вступає в зобов'язання, орендує майно та землю, здійснює будь яку виробничу, комерційну, посередницьку та іншу господарську діяльність, що не суперечить чинному законодавству і Статуту, з метою одержання прибутку. Крім того має самостійний баланс, розрахунковий та інші рахунки (в т. ч. валютний) в установах банків, круглу печатку зі своїм найменуванням, штампи, бланки, а – також інші реквізити.

З метою проведення аналізу фінансового стану ХХХ слід розглянути сукупність показників, що характеризують: майновий стан, фінансову стійкість, ліквідність та платоспроможність, фінансові результати і рентабельність, ділову активність підприємства, дебіторську та кредиторську заборгованість підприємства на основі інформації з річної фінансової звітності (додатки: А, Б, В).

Оцінка фінансових результатів є одним із найважливіших напрямів оцінки ефективності виробничо-фінансової діяльності підприємств. Фінансовим результатом діяльності підприємства може бути прибуток або збиток. Прибуток – сума, на яку доходи перевищують пов'язані з ними витрати. Збиток – перевищення суми витрат над сумою доходу, для отримання якого були здійснені ці витрати.

Види і послідовність формування фінансових результатів підприємства проаналізовано в наступній табл. 2.1 (додаток Г).

Дані табл. 2.1 загалом підтверджують попередньо здійснені розрахунки і свідчать про позитивні зміни в динаміці фінансових результатів діяльності ХХХ за 2020 – 2021 рр. Так, величина чистого доходу на підприємстві за цей період зросла більше ніж на половину, а саме з 12814,8 тис. грн до 22244,0, в той час як собівартість реалізованої продукції зросла на 7624,0 тис. грн. Даний фактор, все ж забезпечив приріст валового прибутку на підприємстві із 4844,3 тис. грн в 2020 р. до 6649,5 тис. грн в 2021 р. При цьому, навіть переважаючий в абсолютному та відносному виразах темп зростання за два роки інших операційних витрат над іншими операційними доходами, а також відсутність фінансових та інвестиційних доходів при зростаючому розмірі інвестиційних витрат, все ж не завадили приросту чистого прибутку підприємства з 227,1 тис. грн до 282,3 тис. грн.

За наступні 2021 – 2022 рр. ситуація продовжувала розвиватись в позитивному напрямі. Як результат цього збільшення чистого доходу (на 13768,1 тис. грн) в більших розмірах ніж приріст собівартості (на 11081,6 тис. грн) призвело до подальшого збільшення розміру валового прибутку ХХХ на 2686,5 тис. грн. Позитивною характеристикою зміни у фінансових результатах діяльності ХХХ є факт зменшення обсягів витрат в рамках інвестиційної діяльності. Однак, саме зміни фінансового результату в рамках операційної діяльності, навіть незважаючи на суттєве зростання темпів приросту інших операційних витрат забезпечили стрімке збільшення обсягу чистого прибутку підприємства за рік з 282,3 тис. грн до 676,6 тис. грн. Наочно зроблені висновки доповнює рис. 2.1.

Наведений рисунок дає підстави підсумувати здійснену оцінку фінансових результатів діяльності ХХХ наголосивши на їх стабільному розмірі.

Капітал підприємства в цілому є сумою коштів, основних фондів, нематеріальних активів. Підприємство створюється для здійснення підприємницької діяльності і в процесі цієї діяльності використовує як власний капітал, так і позикові кошти. Поняття „капітал”, звичайно, асоціюється з поняттям „власність”.

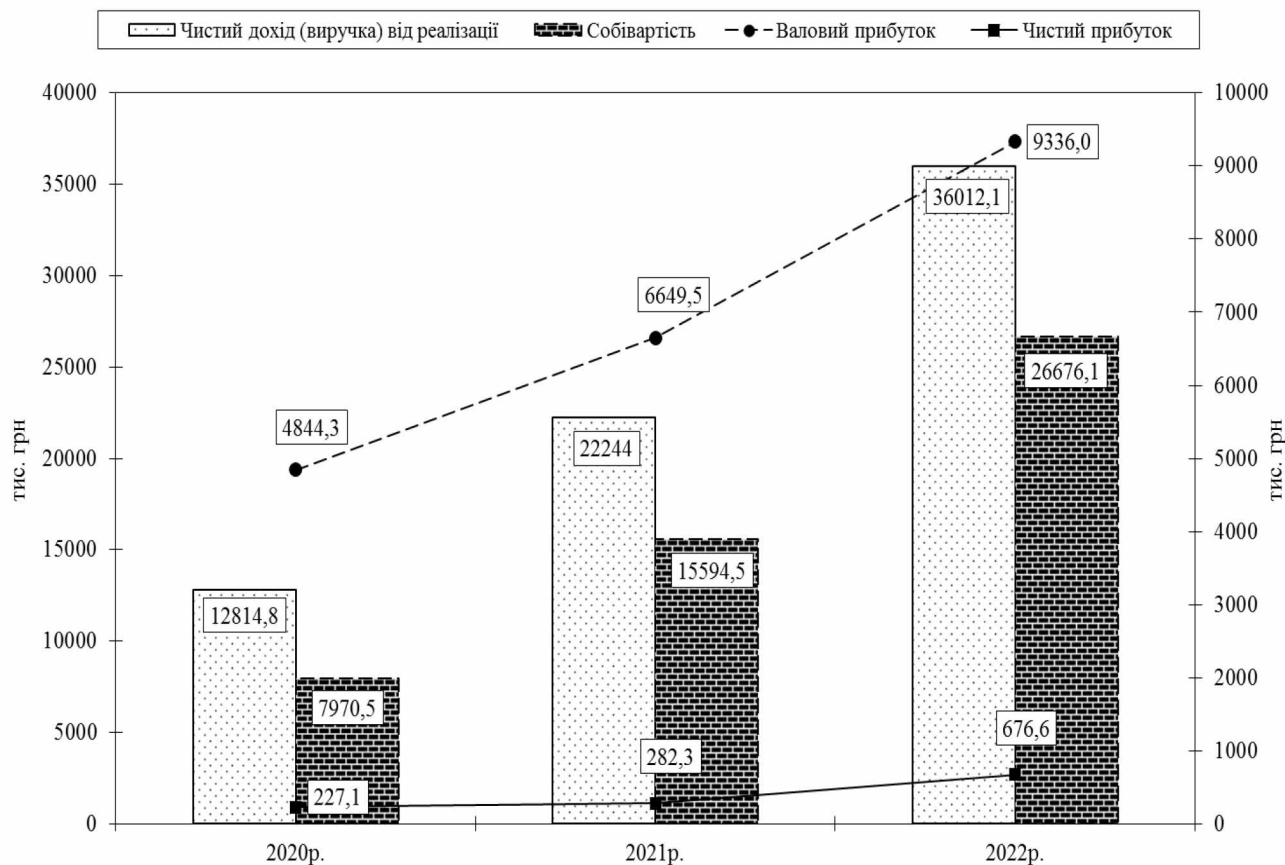

Рис. 2.1. Динаміка показників оцінки фінансових результатів
ХХХ, 2012 – 2022 рр.

У момент створення підприємства його стартовий капітал втілюється в активах, інвестованих засновниками (учасниками) і являє собою вартість майна підприємства. Визначення джерел формування капіталу підприємства є важливою складовою аналізу фінансового стану підприємства (табл. 2.2, додаток Д).

Дані табл. 2.2 підтверджують факт деякого зростання загальної величини капіталу ХХХ за період 2020 – 2021 років, а саме на 956,1 тис. грн, або на 9,2 %. Таке збільшення пасивів підприємства, в абсолютному розмірі, в більшій мірі було забезпечено виключно зростанням обсягів зобов'язань підприємства, які за цей період зросли на 673,8 тис. грн, в той час як його власний капітал збільшився на 282,3 тис. грн, тоді коли у відносному виразі тенденції були протилежними, що призвело до зростання частки власного капіталу і відповідного зме-

ншення питомої ваги зобов'язань ХХХ на 1,4 %, однак не змінив домінування останніх в структурі пасивів підприємства.

За період наступних 2021 – 2022 рр. в ХХХ тенденції не змінились, а темп приросту значно зріс і полягав в одночасному зростанні, як власного капіталу, так і зобов'язань. При цьому абсолютний вираз таких змін склав 676,6 тис. грн і 4599,6 тис. грн відповідно, що у відносному виразі склало 42,7 та 47,0 %, що наочно доводить рис. 2.2.

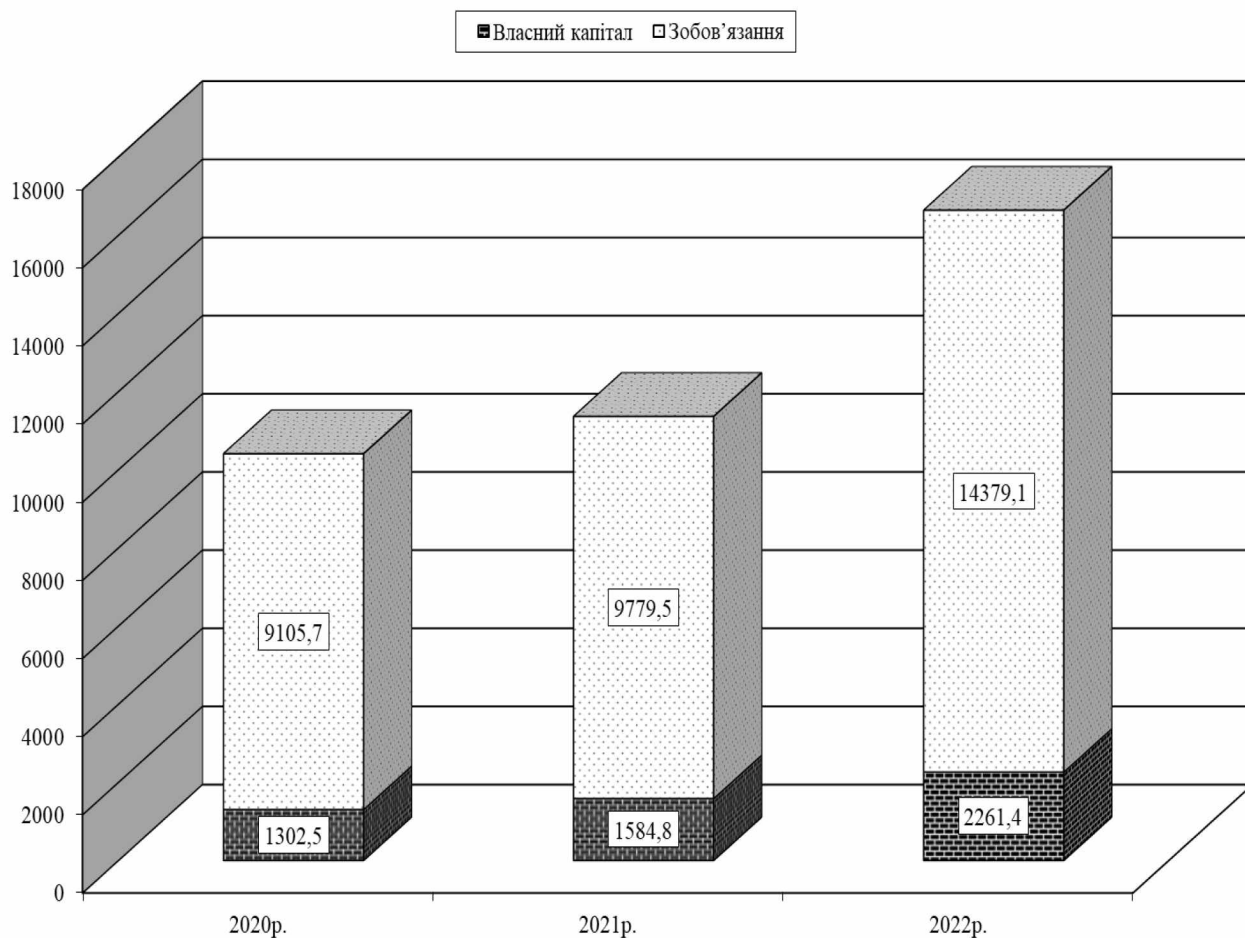

Рис. 2.2. Склад та динаміка окремих видів пасивів ХХХ, 2020 – 2022 рр.

Фінансова стійкість – це спроможність підприємства здійснювати свою діяльність стабільно завдяки фінансовому забезпеченню власними оборотними коштами, а також залученими. Перевищення власних коштів над залученими, означає що підприємство має значний запас фінансової стійкості і відносно незалежне від зовнішніх фінансових джерел. Фінансова стійкість являється показником, який відображає стан та результати діяльності підприємства.

Фінансова стійкість підприємства характеризується системою фінансових коефіцієнтів. Вони розраховуються як співвідношення абсолютних показників активу й пасиву балансу. Аналіз фінансових коефіцієнтів ринкової стійкості полягає у порівнянні їхніх значень з базисними величинами, а також у вивченні їхньої динаміки (табл. 2.3, додаток Е).

Як свідчать дані таблиці, рівень фінансової стійкості ХХХ за період 2020 – 2022 років загалом дещо покращився, однак залишається значно нижчим встановленого нормативу. Так, коефіцієнт автономії, що характеризує можливості підприємства фінансувати свою діяльність за рахунок власних джерел зростає за досліджуваний період з 0,125 до 0,136 і свідчить про недостатні можливості підприємства для фінансування своєї діяльності за рахунок власних джерел. Коефіцієнт концентрації залученого капіталу відповідно хоча й знизився з 0,875 до 0,864, однак все ж свідчить про високий рівень залежності підприємства від кредиторів.

Коефіцієнт фінансової залежності ХХХ, як обернений показник до коефіцієнта автономії, зменшився з 7,991 до 7,358, тобто у 2022 році на 1 грн власного капіталу припадає 7,36 грн загальної вартості пасивів, що звісно з негативної сторони характеризує фінансову стійкість підприємства. Однак, в цілому, динаміка показників таблиці свідчить про певне покращення рівня фінансової стійкості, що підтверджує рис. 2.3.

Зміни абсолютних значень і тенденції зміни відносних показників, що використовуються для такої оцінки знаходять своє узагальнення при визначенні типу фінансової стійкості господарюючого суб'єкта (табл. 2.4).

Розрахункові дані табл. 2.4 вказують на незмінність типу фінансової стійкості ХХХ, що за останні три роки є кризовим. Факторами, що обумовлюють є недостатність величини власних оборотних коштів підприємства для покриття запасів.

Загалом, узагальнюючи здійснені дослідження слід акцентувати увагу на зростанні рівня фінансової стійкості за останні три роки і тому для керівництва підприємства на перший план виходить завдання пошуку резервів для розвитку

позитивних тенденцій і подальшого перетворення типу фінансової стійкості з кризового на стійкий фінансовий стан.

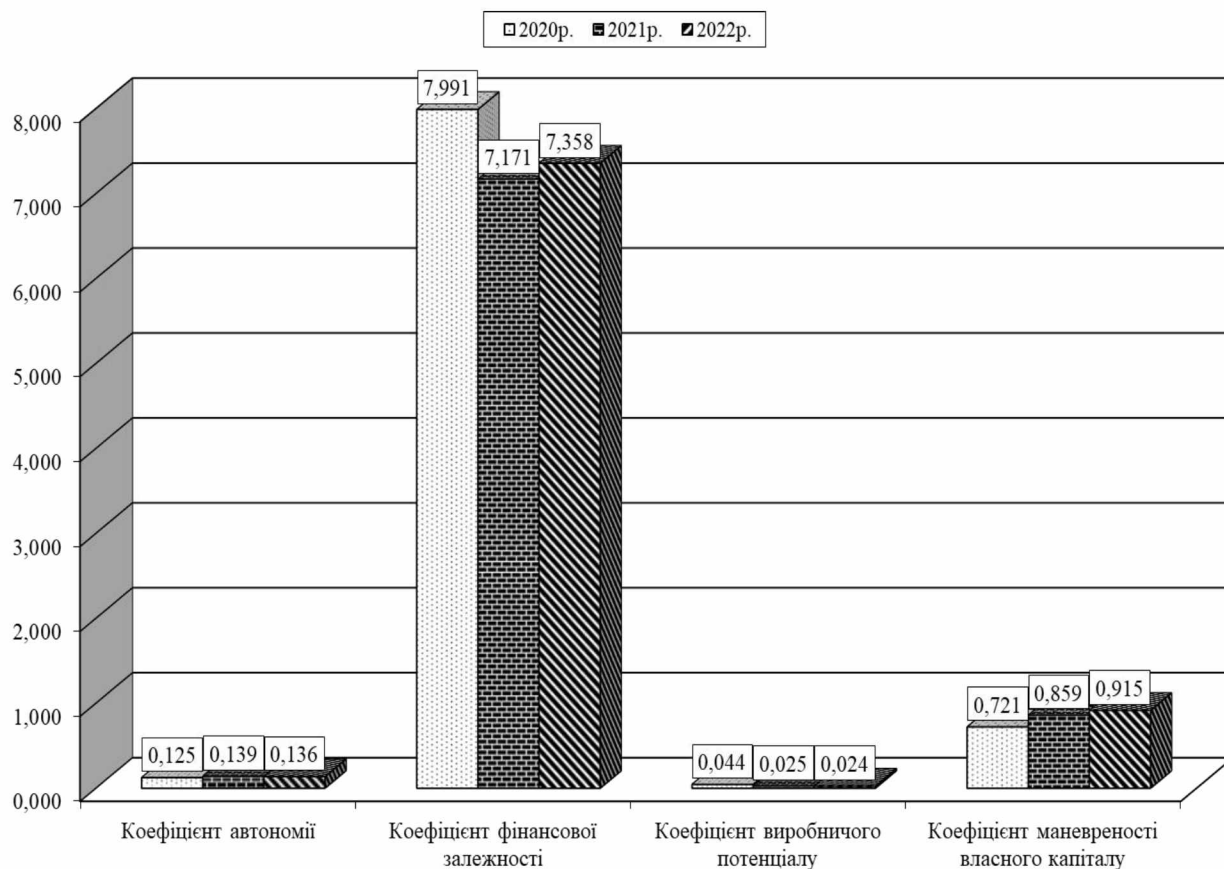

Рис. 2.3. Динаміка показників оцінки фінансової стійкості ХХХ, 2020 – 2022 рр.

Таблиця 2.4

**Визначення і аналіз типу фінансової стійкості ХХХ,
2020 – 2022 рр.**

Показники	2020 р	2021 р	2022 р
1	2	3	4
Власні оборотні кошти	939,6	1361,5	2069,3
Довгострокові зобов'язання	0,0	0,0	0,0
Короткострокові кредити і позики	2503,6	3214,5	2652,5
Запаси	3634,1	5856,7	11201,1
Наявність власних оборотних коштів і довгострокових зобов'язань для формування запасів	939,6	1361,5	2069,3
Загальна величина джерел формування запасів	3443,2	4576,0	4721,8
Надлишок (+) або нестача (-) власних оборотних коштів для формування запасів	-2694,5	-4495,2	-9131,8

1	2	3	4
Надлишок (+) або нестача (-) власних оборотних коштів і довгострокових зобов'язань для формування запасів	-2694,5	-4495,2	-9131,8
Надлишок (+) або нестача (-) загальної величини джерел формування запасів	-190,9	-1280,7	-6479,3
Тип фінансової стійкості	Кризовий фінансовий стан	Кризовий фінансовий стан	Кризовий фінансовий стан
Коефіцієнт забезпеченості запасів відповідними джерелами формування	0,947	0,781	0,422
Надлишок (+) або нестача (-) відповідних джерел формування на 1 грн. запасів, грн.	-0,053	-0,219	-0,578

Критерієм оцінки фінансового стану товариства у короткостроковій перспективі є його ліквідність і платоспроможність, тобто можливість своєчасно і в повному обсязі розрахуватися за поточними зобов'язаннями.

Ліквідність ХХХ, як і інших подібних господарюючих суб'єктів – це його здатність швидко продати активи й одержати гроші для оплати своїх зобов'язань. Іншими словами, ліквідність характеризується спроможністю товариства в короткі терміни перетворювати свої активи на гроші для покриття всіх необхідних платежів. Ліквідність визначається співвідношенням величини ліквідних засобів, які можуть бути використані для погашення боргів, і величини зобов'язань. За своїм змістом ліквідність підприємства означає ліквідність його балансу.

Ліквідність балансу залежить від ліквідності активів. Рівень ліквідності активів пов'язаний із часом, необхідним для перетворення їх у грошові кошти. Чим менша тривалість періоду, протягом якого даний вид активів трансформується у грошові кошти, тим вищим є рівень його ліквідності. Аналіз ліквідності балансу передбачає порівняння величин наведених груп активів і пасивів. Виконання нерівностей свідчить про платіжний надлишок відповідних коштів, а їх порушення – про нестачу платіжних засобів. У випадках, коли одна або дві умови не виконуються, фактична ліквідність балансу в тій чи іншій мірі відрізняється від абсолютної.

З категорією ліквідності тісно пов'язане поняття платоспроможності, яке характеризує здатність підприємства своєчасно й повністю виконати свої платіжні зобов'язання, що впливають із кредитних та інших операцій грошового характеру і мають певні терміни оплати. Платоспроможність означає наявність у підприємства фінансових можливостей для регулярного і своєчасного погашення своїх боргових зобов'язань (табл. 2.5).

Таблиця 2.5

Відносні показники оцінки платоспроможності ХХХ, 2020 – 2022 рр.

Показник	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Нормативне значення	Відхилення (+,-) 2021 р від 2020 р	Відхилення (+,-) 2022 р від 2021 р
Коефіцієнт абсолютної ліквідності	0,286	0,057	0,048	$\geq 0,2$	-0,230	-0,009
Коефіцієнт швидкої ліквідності	0,704	0,540	0,365	$\geq 0,7$	-0,164	-0,175
Загальний коефіцієнт ліквідності	1,103	1,139	1,144	$\geq 1,0$	0,036	0,005

Розрахунки в наведеній таблиці свідчать, що станом на кінець 2021 року коефіцієнт абсолютної ліквідності знизився в порівнянні з попереднім на 0,230 пункти, а в 2022 р. ще на 0,009 пункти до рівня 0,048, коли ще два роки тому перебував на рівні нормативного значення. Дані зміни вказують на те, що ХХХ знизило можливості для погашення поточних зобов'язань за рахунок високоліквідних оборотних активів. Поряд з цим фактичне значення коефіцієнта швидкої ліквідності ХХХ за досліджуваний період теж стабільно знижувалось, тоді коли приріст величини загального коефіцієнта ліквідності за останні три роки, дозволяє йому перебувати в межах нормативного значення. Графічним доповненням зроблених висновків є рис. 2.4 (додаток Ж).

Оперативний аналіз платоспроможності ХХХ дає можливість виявити ознаки неплатоспроможності в діяльності підприємства для їх подальшого усунення (табл. 2.6).

Оцінка та виявлення ознак неплатоспроможності ХХХ, 2020 – 2022 рр.,**тис. грн**

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення (+,-) 2022 р. від 2020 р.
1. Довгострокові фінансові інвестиції	0	0	0	0
2. Поточні фінансові інвестиції	0	0	0	0
3. Грошові кошти та їх еквіваленти	2608	555,1	686,1	-1921,9
4. Поточні зобов'язання	9105,7	9779,5	14379,1	5273,4
5. Показник поточної неплатоспроможності	-6497,7	-9224,4	-13693	-7195,3
6. Коефіцієнт покриття	1,103	1,139	1,144	0,041
7. Коефіцієнт забезпечення власними засобами	0,094	0,122	0,126	0,032
8. Чистий прибуток (збиток)	227,1	282,3	676,6	449,5

Показником, що характеризує поточну неплатоспроможність (Пнп), є різниця між сумою грошових коштів, їх еквівалентів, інших високоліквідних активів та сумою поточних зобов'язань. Станом на кінець 2022 року спостерігається поточна неплатоспроможність, тобто у ХХХ недостатньо високоліквідних активів у сумі 13693 тис. грн для погашення поточної заборгованості, яка виникла станом на кінець досліджуваного року.

Загалом оцінка фінансового стану ХХХ свідчить про його нестабільність за різними ознаками, тому керівництву підприємства слід активізувати управлінську діяльність для розвитку позитивних тенденцій та подолання негативних проявів в діяльності підприємства

Майновий стан підприємства характеризується складом, розміщенням, структурою та динамікою активів (майна) і пасивів (власного капіталу і зобов'язань). Показники скороченого аналітичного балансу досліджують з використанням прийомів горизонтального і вертикального аналізу. Горизонтальний аналіз визначає абсолютні й відносні відхилення величин окремих видів активів і пасивів за звітний період, а також у динаміці за ряд років, і дозволяє дати якісну характеристику виявлених змін.

Оцінка майнового стану ХХХ, що є важливим напрямом загальної оцінки його фінансового стану можливо здійснити на основі вивчення інформації бух-

галтерського балансу. Здійснимо аналіз майна підприємства за допомогою скороченого аналітичного балансу в табл. 2.7 (додаток 3).

Розрахункові дані табл. 2.7 свідчать про достатньо значні зміни майнового потенціалу підприємства. Так, за період 2020 – 2021 років загальна вартість майна ХХХ збільшилась на 956,1 тис. грн, або на 9,2 %. Такий приріст забезпечило виключно зростання вартості оборотних активів, яке становило – 1095,7 тис. грн (10,9 %), в той час як вартість необоротних активів підприємства за цей період зменшилась на 139,6 тис. грн (38,5 %). За наступні два роки вартість майна ХХХ продовжувала зростати вже значно вищими темпами, а саме на 5276,2 тис. грн, або 46,4 %. Причому, знову під впливом виключно зростання оборотних активів, вартість яких збільшилась на 5307,4 тис. грн, або на 47,6 %, нівелювавши цим незначне зменшення вартості необоротних активів, за аналогічний період – на 31,2 тис. грн (14,2 %). Все це разом обумовило структурні зміни в складі майна ХХХ в напрямку зростання за 2020 – 2022 рр., й без того домінуючої, частки оборотних активів та відповідного зменшення питомої ваги необоротних активів. Дані зміни наочно відображено на рис. 2.5.

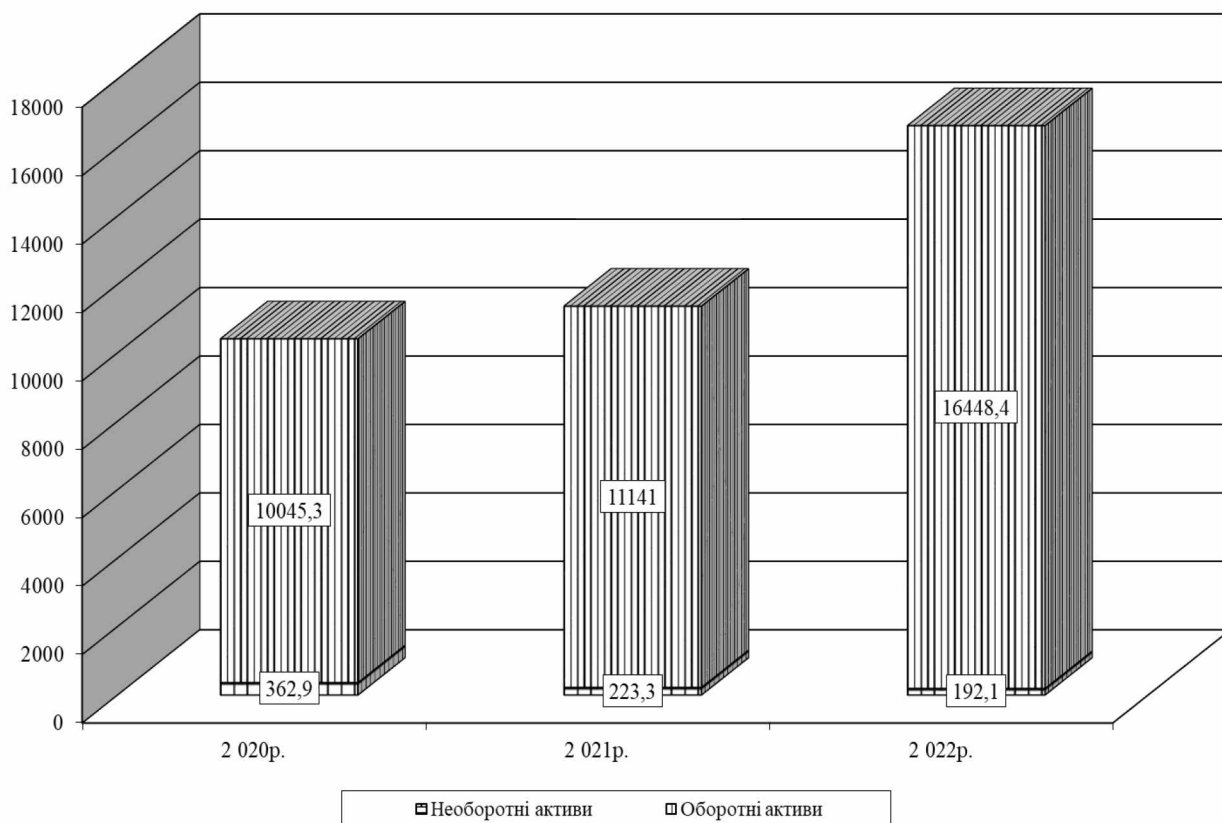

Рис. 2.5. Склад та динаміка окремих видів майна ХХХ, 2020 – 2022 рр., тис. грн

Досліджена в попередніх розділах класифікація активів та встановлений вище загальний обсяг необоротних та оборотних активів потребує їх детального вивчення за умов господарської діяльності ХХХ (табл. 2.8, додаток И).

Результати досліджень, представлені в таблиці дають підстави говорити про різні підходи до поділу активів підприємства. Аналізуючи активи ХХХ за характером обороту слід підтвердити наведений вище висновок про стабільне домінування в їх складі саме оборотних активів.

В свою чергу, необоротні активи на підприємстві повністю представлені в матеріальній формі. У відповідності до сфери розміщення в ХХХ за період 2020 – 2022 рр. частка оборотних активів, що розміщені у сфері виробництва збільшується, її значення на кінець 2022 р. складало 68,1 %, тоді, як обсяг оборотних активів у сфері обігу відповідно за трьохрічний період знизився на 31,9 % і втратив домінуючі позиції в загальній вартості таких активів. Аналогічні тенденції відмічаємо щодо поділу оборотних активів на розрахункову і грошову та матеріальну форми (рис. 2.6).

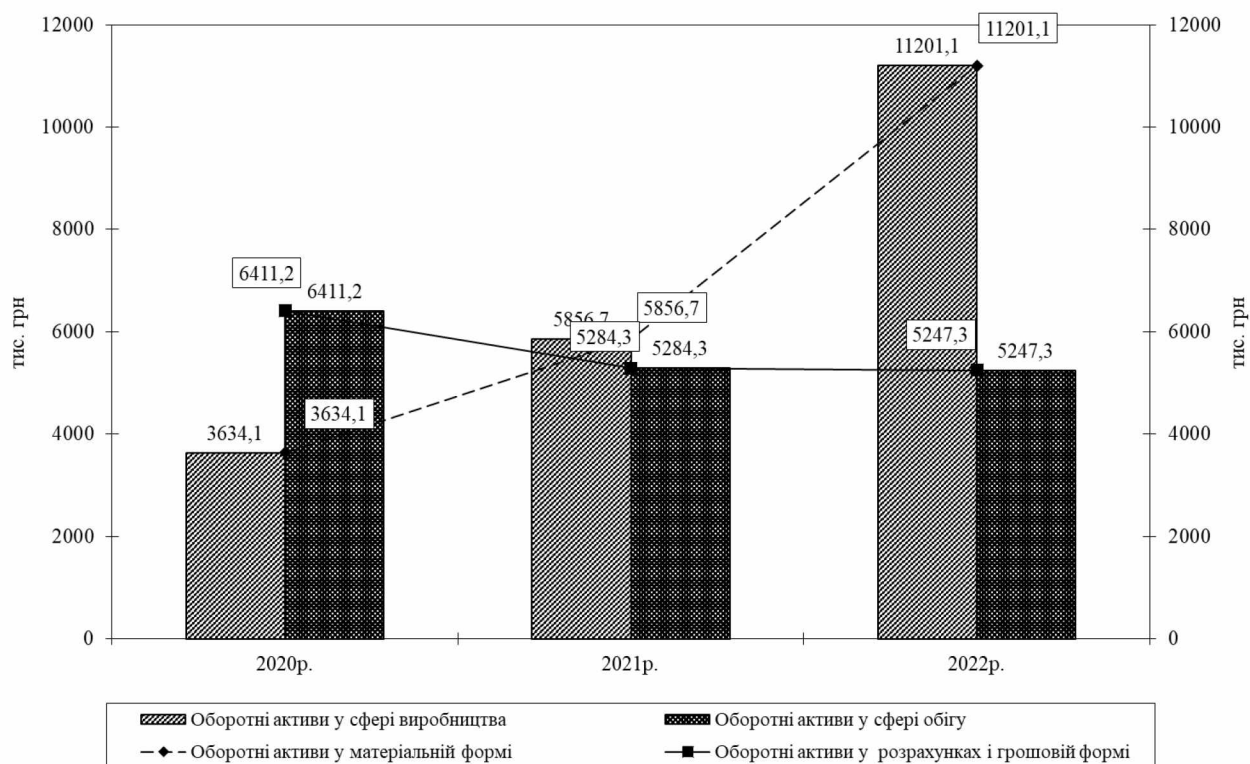

Рис. 2.6. Динаміка окремих форм оборотних активів ХХХ, 2020 – 2022 рр.

Стосовно джерел формування оборотних активів ХХХ, слід вказати на

домінування за досліджуваний період позикових джерел формування оборотних активів, на долю яких припадало від 87,4 % у 2022 р. до 90,6 % у 2020 р. В той же час, практично лише на десяту частину оборотні активи ХХХ поповнюються за рахунок власних джерел фінансування.

Оцінюючи активи за рівнем ліквідності слід вказати на суттєве зменшення за період 2020 – 2022 рр., обсягу високоліквідних активів. Поряд з цим відмічаємо стабільне зростання величини середньо ліквідних та низько ліквідних активів. Протележні тенденції зміни абсолютних розмірів різних груп оборотних ліквідних активів зумовили перерозподіл їх часток в загальному обсязі, що наочно підтверджує рис. 2.7.

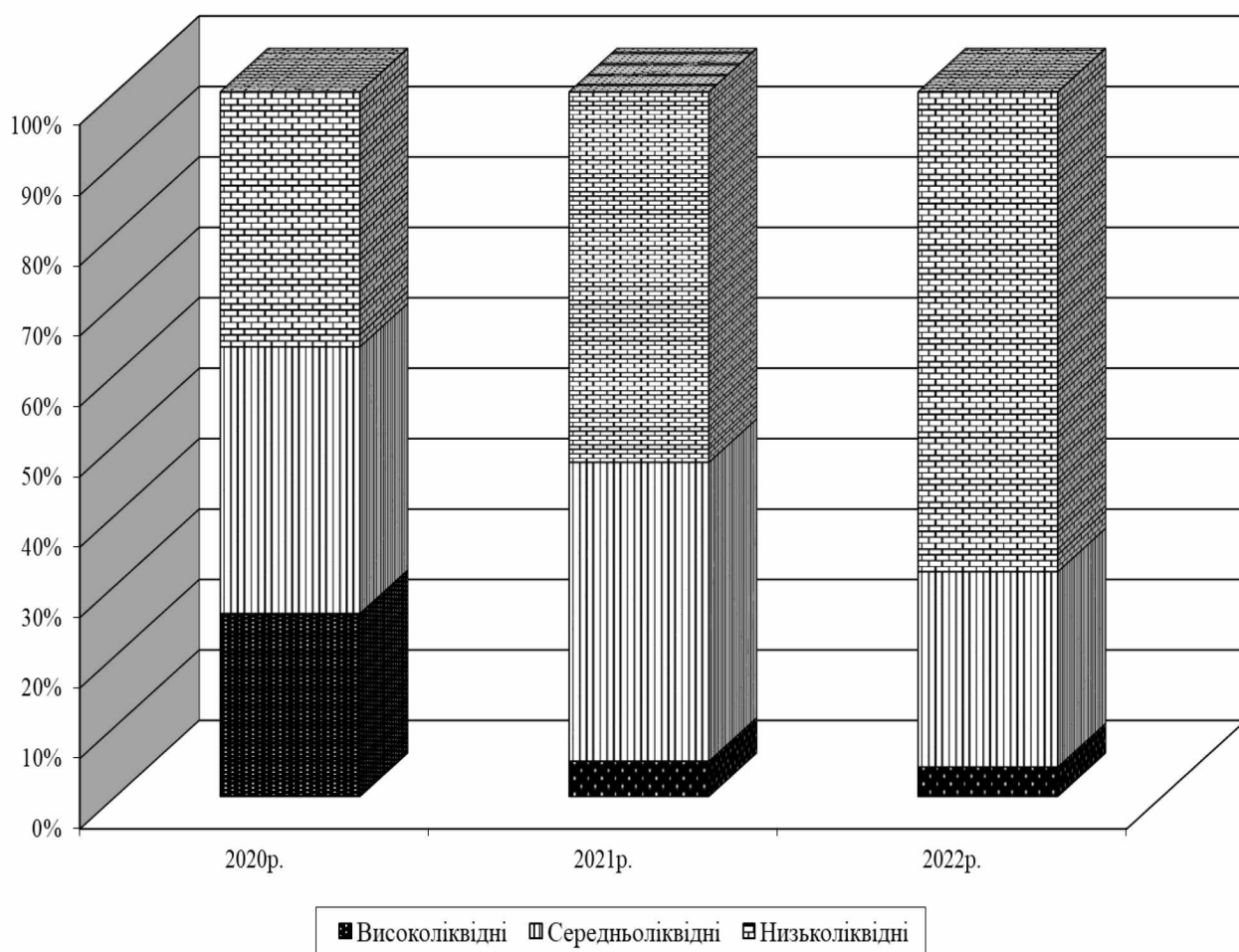

Рис. 2.7. Склад та структура оборотних активів ХХХ за рівнем ліквідності, 2020 – 2022 рр.

Подальше дослідження функціонального складу необоротних активів передбачає вивчення складу наявних їх елементів. Вивчення інформації підпри-

емства свідчить про виключний вплив саме основних засобів на політику формування необоротних активів підприємства.

Одним із важливих факторів господарської діяльності є основні засоби – засоби праці, які багаторазово беруть участь у виробничому процесі, зберігаючи при цьому свою первісну матеріально-речову форму і поступово зношуючись, переносять свою вартість на заново створений товар. Для забезпечення відтворення основних виробничих засобів важливе значення має вивчення їхнього стану та використання. Стан і використання основних виробничих засобів є важливим фактором підвищення ефективної діяльності підприємства.

Для проведення аналізу основних засобів, як і для проведення будь-якого економічного аналізу необхідні відповідні дані. На цьому етапі аналізу проводять за аналітичними розрахунками класифікацію основних засобів згідно с питомою вагою їх складових, на початок і кінець звітної періоду за три останні роки в загальній вартості основних засобів. Порівнюючи відносну зміну вартості основних засобів, в тому числі промислово-виробничих і невиробничих, зробимо висновки про загальну тенденцію зміни обсягів і структури основних засобів підприємства та доцільність існуючої структури (табл. 2.9).

Таблиця 2.9

Склад, структура та динаміка обсягів основних засобів ХХХ, 2020 – 2022 рр., за залишковою вартістю, станом на кінець року

Основні засоби	2020 р.		2021 р.		2022 р.		Відхилення (+,-), тис. грн	
	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %	сума, тис. грн	питома вага, %	2021 р. від 2020 р.	2022 р. від 2021 р.
Машини і обладнання	270,7	74,6	155,6	69,7	136,4	71,0	-115,1	-19,2
Транспортні засоби	87,8	24,2	65,0	29,1	53,8	28,0	-22,8	-11,2
Інструменти, прилади, інвентар	4,4	1,2	2,7	1,2	1,9	1,0	-1,7	-0,8
Всього	362,9	100,0	223,3	100,0	192,1	100,0	-139,6	-31,2

Аналітичні розрахунки, здійснені в табл. 2.9 дають підставу говорити про той факт, що за досліджуваний період в ХХХ стабільно зменшуються залишки

основних засобів, що доводить зменшення їх загальної вартості за 2020 – 2021 рр. на 139,6 тис. грн, а за наступні два роки ще на 31,2 тис. грн. Це пояснюється одночасно специфікою діяльності підприємства, для ведення якої в більшій мірі використовуються орендовані основні засоби та зношення наявних машин і обладнання та транспортних засобів.

В той же час, практично різні темпи зміни обсягів окремих видів основних засобів ХХХ обумовили певні структурні зміни в їх складі. Так за досліджуваний період 2020 – 2022 рр. відмічаємо загалом незначне зростання питомої ваги вартості транспортних засобів, тоді коли питома вага машин і обладнання та будинків і споруд та інструментів, за аналогічний період зазнала зменшення. Підтвердженням даних змін, а також іншого руху в складі основних засобів є рис. 2.8.

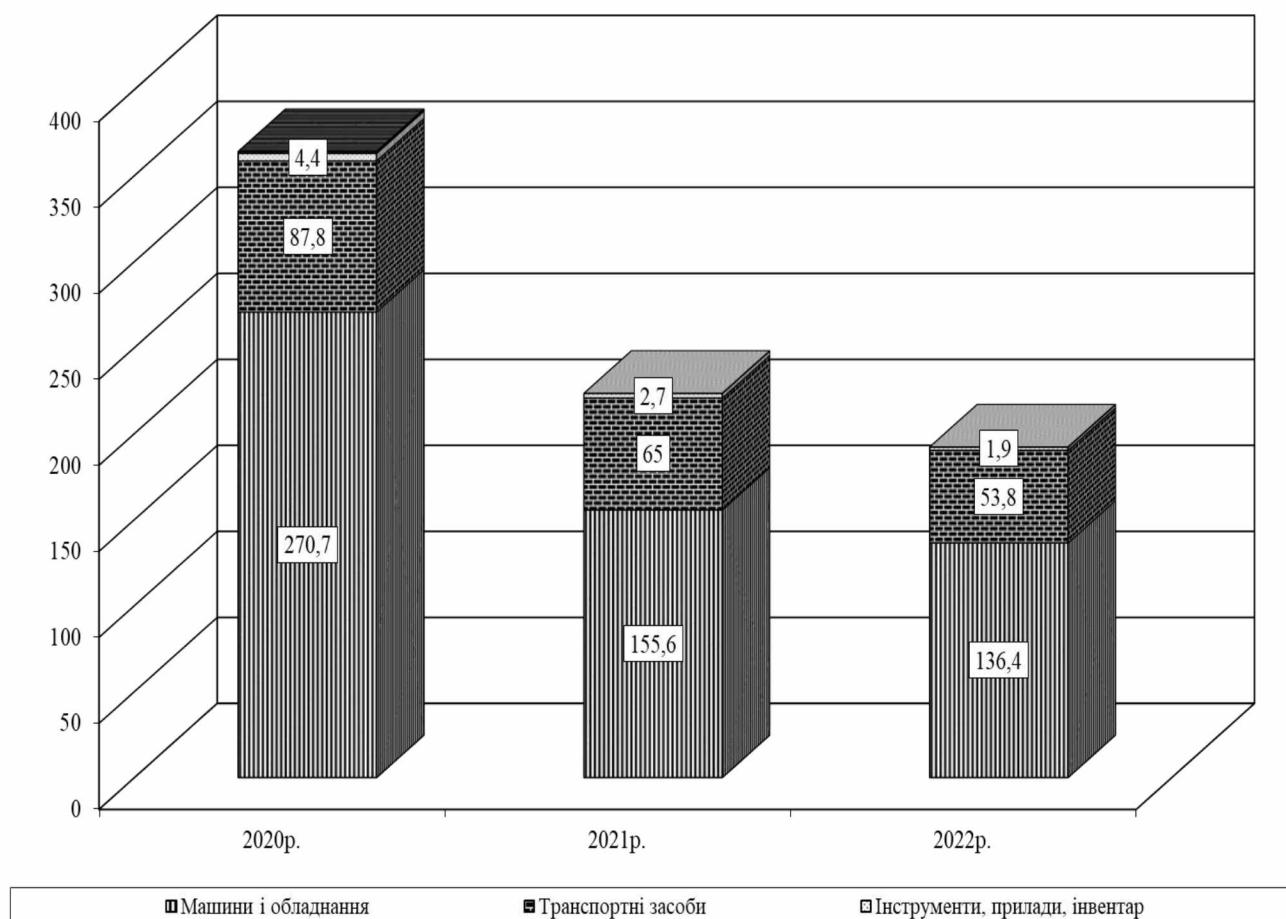

Рис. 2.8. Склад та динаміка обсягів окремих видів основних засобів ХХХ, 2020 – 2022 рр.

Дослідження стану основних засобів доцільно здійснювати на підставі аналітичної оцінки групи показників, що його характеризують. До таких показників, на сьогодні можна віднести: коефіцієнт зносу основних засобів, коефіцієнт придатності основних засобів, коефіцієнт оновлення основних засобів, коефіцієнт вибуття основних засобів, коефіцієнт надходження основних засобів.

Фінансовий механізм розрахунку та економічна інтерпретація даних показників наведена в табл. 2.10 (додаток К).

Поряд із показниками функціонального стану виділяють ряд показників, що характеризують забезпеченість підприємства основними засобами. Це, зокрема:

– фондомісткість, яка являє собою відношення засобів на кінець періоду до вартості виробленої продукції;

– фондоозброєність – забезпеченість підприємства основними засобами визначаються рівнем фондоозброєності праці. Її розраховують як відношення вартості основних виробничих засобів до чисельності працівників підприємства;

– коефіцієнт реальної вартості основних виробничих засобів у майні підприємства – це відношення вартості основних виробничих засобів (за вирахуванням суми їхнього зносу) до вартості майна підприємства.

Оцінку показників забезпеченості підприємства основними засобами розглянемо в табл. 2.11.

Результати проведених в табл. 2.11 розрахунків дають підстави зробити висновок про зміни стану забезпеченості ХХХ основними засобами за останні три роки. Так, рівень фондомісткості зменшився у 2022 році порівняно з 2020 роком на 0,05 пунктів з 0,06 грн до 0,01 грн на кожну гривню виробленої продукції. Причиною, що обумовлює такі зміни є, факт одночасного стрімкого зростання за досліджуваний період загальної вартості виробленої ХХХ продукції поряд із зменшенням залишкової вартості його основних засобів.

**Динаміка показників забезпеченості основними засобами
XXX, 2020 – 2022 рр.**

Показники	2020 р.	2021 р.	2022 р.	Відхилення (+;-), тис. грн	
				2021 р. від 2020 р.	2022 р. від 2021 р.
Середньорічна вартість майна, тис. грн	10350,7	10886,3	14002,4	535,6	3116,1
Середньорічна вартість основних засобів (по залишковій вартості), тис. грн	499,1	293,1	207,7	-206	-85,4
Вартість виробленої продукції, тис. грн	7970,5	15594,5	26676,1	7624	11081,6
Середньооблікова чисельність найманих працівників, чол	15	15	14	0	-1
Фондомісткість, грн	0,06	0,02	0,01	-0,04	-0,01
Фондоозброєність, тис. грн/чол	33,3	19,5	14,8	-13,7	-4,7
Коефіцієнт реальної вартості ос- новних засобів у майні	0,048	0,027	0,015	-0,021	-0,0121

Одночасно слід відмітити факт стабільного зниження рівня фондоозброєності підприємства, який за період 2020 – 2021 рр. зменшився з 33,3 тис. грн до 19,5 тис. грн, а за наступний рік вже до рівня 14,8 тис. грн в розрахунку на одного працюючого, що пояснюється фактичною незмінністю (зменшення лише на 1 особу у 2022 р.) чисельності найманих працівників ХХХ при, вже згаданому, зниженні середньорічної вартості його основних засобів.

Коефіцієнт реальної вартості основних засобів у майні ХХХ за аналогічний період теж мав чітку тенденції до зниження, що наочно відображає рис. 2.9.

Загалом з вище зазначеного можна зробити наступні висновки, що підприємство має досить стабільну структуру основних засобів, в якій домінуючу роль мають машини та обладнання та транспортні засоби. В той же час, проблема формування оптимального співвідношення показників стану та забезпеченості основними засобами не перестає бути актуальною і тому на її вирішення мають бути направлені управлінські та фінансові зусилля підприємства основними засобами не перестає бути актуальною і тому на її вирішення мають бути направлені управлінські та фінансові зусилля підприємства.

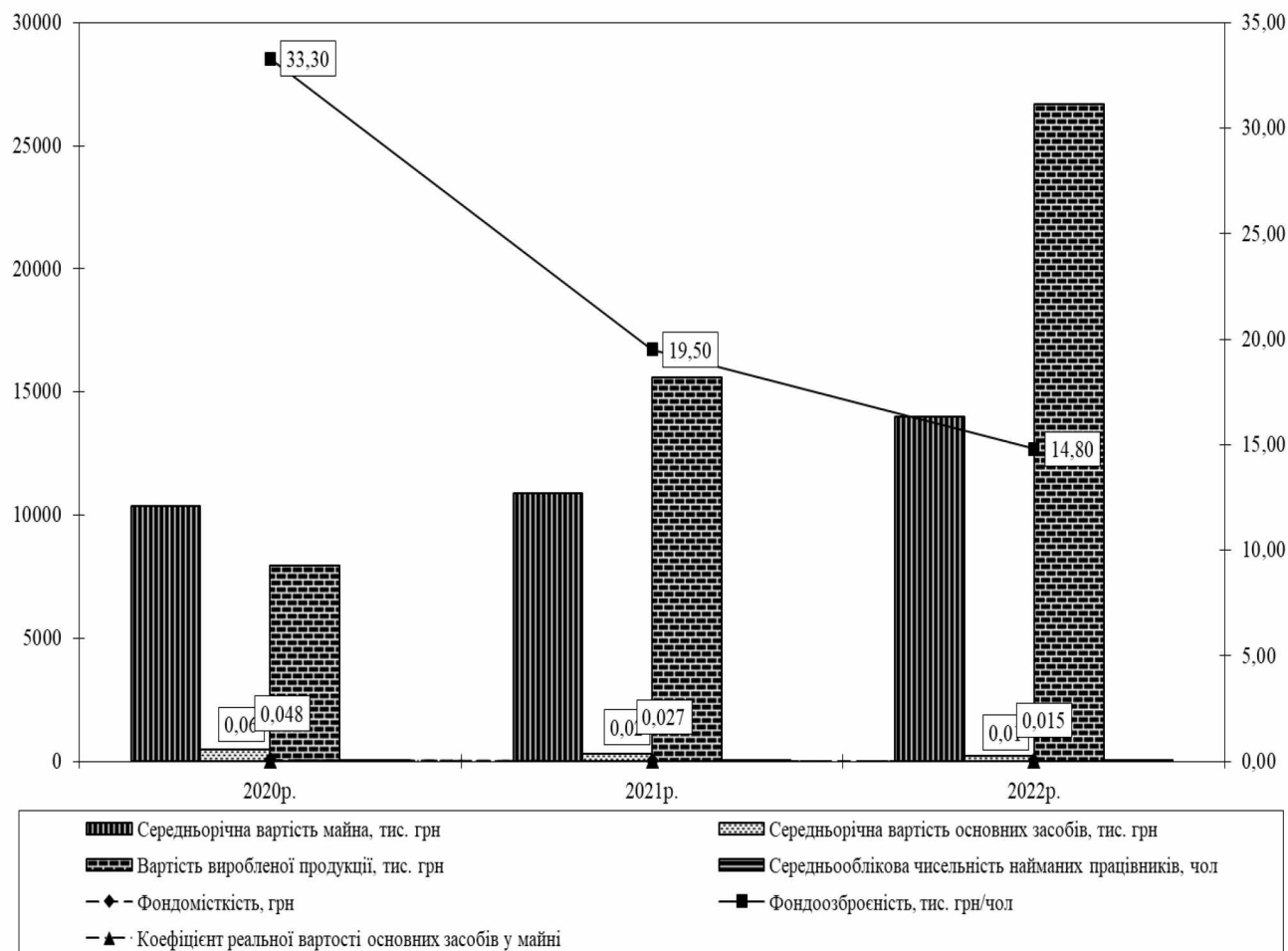

Рис. 2.8. Динаміка рівня забезпеченості основними засобами ХХХ, 2020 – 2022 рр.

2.2. Аналіз досягнутого рівня ефективності використання основних засобів підприємства

Підвищення ефективності використання основних фондів у даний час, коли в Україні спостерігається повсюдний і глобальний занепад виробництва, має величезне значення. Підприємства, що мають у розпорядженні основні фонди, повинні не тільки прагнути їх модернізувати, але й максимально ефективно використовувати те, що є, особливо в існуючих умовах дефіциту фінансів і виробничих інвестицій.

Головною метою підвищення ефективності використання основних засо-

бів того чи іншого підприємства є зростання обсягу виробництва продукції. Кількість же виробленої продукції при наявному розмірі виробничого апарату залежить, з одного боку, від фонду часу продуктивної роботи машин і устаткування протягом доби, місяця або року, тобто їх екстенсивного завантаження, а з другого – від ступеня використання знарядь праці за одиницю часу (інтенсивного навантаження).

Великим резервом збільшення продуктивної роботи виробничого устаткування є максимально можливе скорочення його простоїв, що спричинюється: незгодженістю пропускнуої спроможності окремих цехів і дільниць; незадовільною організацією технічно-профілактичного обслуговування та ремонту устаткування; відсутністю робітників тих чи інших професій; перебоями у забезпеченні виробами, оснащенням, пристроями, підйомно-транспортними засобами тощо.

Значному поліпшенню екстенсивного завантаження діючих засобів праці сприяє зниження частки недіючого устаткування, розміри якого є значними лише на промислових підприємствах України, а також виведення з експлуатації зайвого та неефективно використовуваного устаткування. За існуючими рахунками здійснення таких заходів дало б можливість значно підвищити фондівдачу на підприємствах різних галузей промисловості та народного господарства.

Вирішальне значення для підвищення рівня інтенсивного використання основних засобів має своєчасне здійснення заходів щодо заміни та модернізації фізично спрацьованого і технічно застарілого устаткування. Для підтримання порівняно високого технічного рівня виробництва на підприємствах треба щорічно замінювати і модернізувати діючий парк машин, устаткування та інших видів знарядь праці.

До важливих факторів, що зумовлюють зростання продуктивності устаткування за одиницю часу, відносяться запровадження новітньої технології та інтенсифікація виробничих процесів. Значного підвищення інтенсивного навантаження устаткування на підприємствах можна досягти завдяки застосуванню

прогресивних форм і методів організації виробництва (концентрації, спеціалізації, кооперування та комбінування; гнучких, потокових і конвеєрних ліній), що дозволяють використовувати високопродуктивне автоматизоване устаткування.

Досить істотні за величиною резерви кращого екстенсивного та інтенсивного використання основних засобів і виробничих потужностей мають бути реалізовані шляхом освоєння у стислі строки проектних потужностей, введених у дію нових технологічних агрегатів, ліній, устаткування.

З покращенням використання основних виробничих засобів забезпечується: збільшення обсягу виробництва без додаткових капітальних вкладень; прискорене відновлення засобів праці, що скорочує можливість морального зносу устаткування і сприяє технічному прогресу в галузі; зниження собівартості продукції за рахунок амортизаційних відрахувань у розрахунку на одиницю продукції.

Ефективність використання основних засобів залежить від правильного застосування тих чи інших машин і обладнання, своєчасного ремонту, кількості виробленої продукції та багатьох інших факторів, а це в свою чергу, впливає на продуктивність праці на даному підприємстві, об'єкт випуску продукції, кінцеві результати діяльності господарюючого суб'єкту.

До показників, які характеризують ефективність використання основних засобів належать: фондвіддача, рентабельність основних засобів (прибутковість основних засобів).

Абсолютним показником ефективності використання основних засобів є прибутковість, тобто сума чистого прибутку, що припадає на 1 грн. основних засобів.

Аналіз наведених вище показників, що характеризують рівень ефективності використання основних засобів у ХХХ здійснено в наступній табл. 2.12.

Зваживши наведені в табл. 2.12 показники, можемо говорити про загальне зростання ефективності використання основних засобів ХХХ за динамікою показника фондвіддачі в період 2020 – 2021 рр.

**Динамка показників оцінки ефективності використання основних засобів
у ХХХ за 2020 – 2022 рр.**

Показники	2020 р.	2021 р.	Відхилення (+,-) 2021 р. від 2020 р.	2022 р.	Відхилення (+,-) 2022 р. від 2021 р.
Середньорічна вартість основних засобів (по залишковій вартості), тис. грн	499,1	293,1	-206,0	207,7	-85,4
Вартість виробленої продукції, тис. грн	7970,5	15594,5	7624,0	26676,1	11081,6
Загальний прибуток від звичайної діяльності, тис. грн	277	344,3	67,3	825,1	480,8
Чистий прибуток (збиток), тис. грн	227,1	282,3	55,2	676,6	394,3
Фондовіддача, грн	15,97	53,21	37,24	128,44	75,23
Прибутковість (збитковість) основних засобів, грн	0,55	1,17	0,62	3,97	2,80
Рентабельність (збитковість) основних засобів, %	45,5	96,3	50,8	325,8	229,4

Так її (фондовіддачі) значення зросло у 2021 році порівняно з 2020 роком на 37,24 грн, тобто на кінець 2021 року підприємство на 1 грн авансованих у виробничий процес основних засобів виробляло власної продукції 53,21 грн. Значне зростання цього показника обумовлене високим (майже в два ризи) темпом приросту вартості виробленої продукції порівняно із одночасним зменшенням обсягів середньорічної залишкової вартості основних засобів, обсяг яких і без того, зважаючи на специфіку діяльності підприємства – домінування використання в господарській діяльності саме орендованих основних засобів, був мізерним.

Одночасно стабільне зростання рівня загального та чистого збитку підприємства обумовили відносно збільшення рівня прибутковості та рентабельності використання основних засобів ХХХ відповідно на 0,62 грн та 50,8 % відповідно.

За наступні два роки ситуація, загалом, не змінилась – загальна вартість виробленої підприємством продукції зростає на 11081,6 тис. грн, або на 71,1 % (26676,1 тис. грн / 15594,5 тис. грн), тоді як середньорічна вартість основних

засобів (за залишковою вартістю) зменшилась – ще на 85,4 тис. грн і встановились на рівні всього 207,7 тис. грн. Це обумовило стрімкий приріст рівня фондівддачі за період 2021 – 2022 рр. на 75,23 грн, або більше ніж в два рази.

В той же час, подальше покращення фінансових результатів діяльності ХХХ, що проявляється в прирості за останній рік загального та чистого прибутку прямо вплинули на позитивну тенденцію зміни показників прибутковості та рентабельності використання основних засобів. Тенденції показників, які комплексно характеризують рівень ефективності використання основних засобів відображено на рис. 2.9.

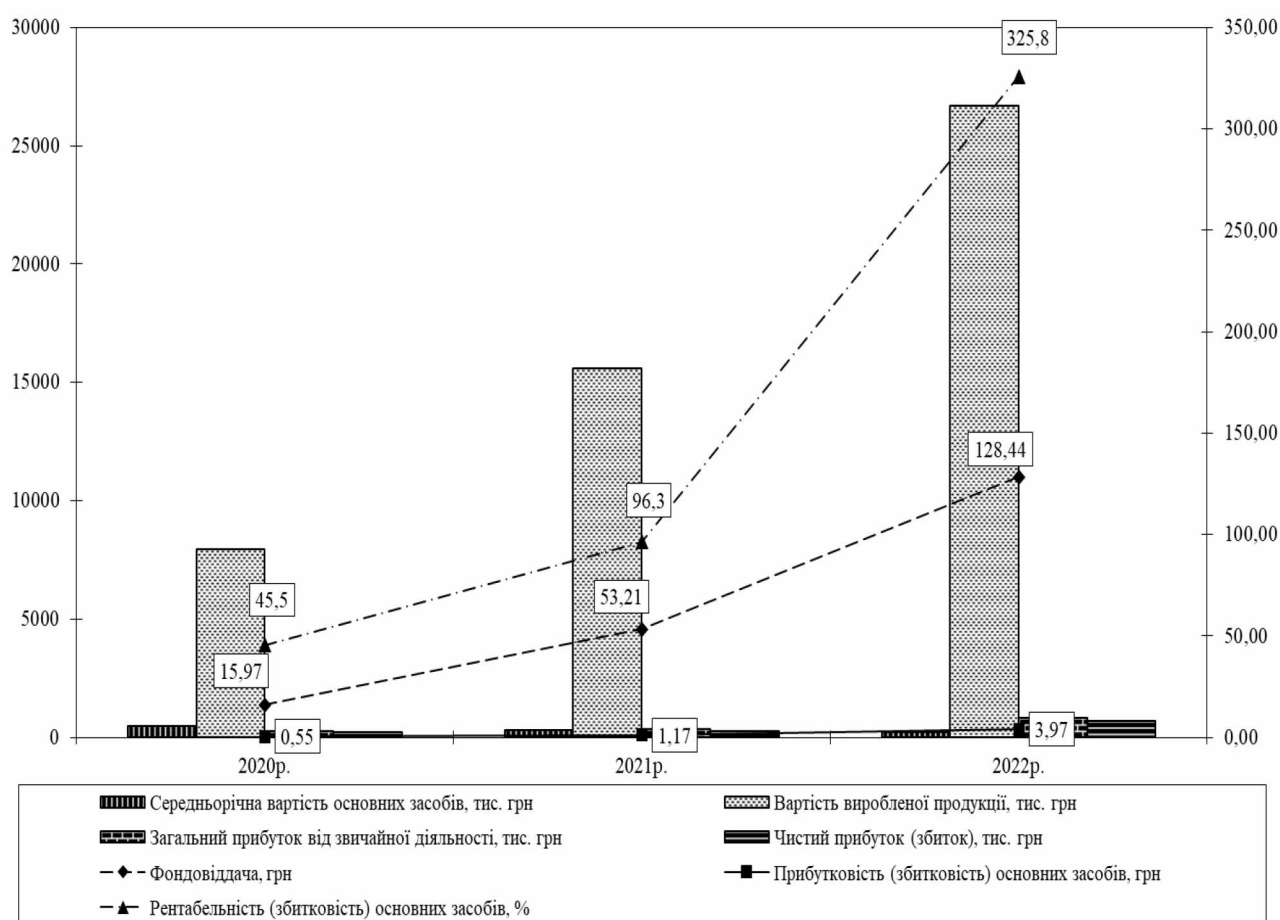

Рис. 2.9. Динаміка показників ефективності використання основних засобів у ХХХ за 2020 – 2022 рр.

Загалом, здійснений аналіз ефективності використання основних засобів ХХХ за останні три роки. свідчить про те, що на даному підприємстві їх використання є не стабільно ефективним, адже хоча підприємство й не завжди на-

лежним чином забезпечене основними засобами, зокрема їх оновлення відбувається досить низькими темпами. Тому, у сучасних нелегких умовах господарювання, підприємству потрібно все ж таки знаходити шляхи підвищення ефективності використання основних засобів. Лише використання всього комплексу заходів по підтриманню основних засобів у належному стані є необхідною передумовою найефективнішого їх використання за функціональним призначенням.

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ УДОСКОНАЛЕННЯ ПРОЦЕСІВ ФОРМУВАННЯ ТА ВИКОРИСТАННЯ ОСНОВНИХ ЗАСОБІВ ПІДПРИЄМСТВ

3.1. Перспективи підвищення ефективності використання основних господарюючих суб'єктів

Однією з найважливіших умов вирішення проблеми забезпечення фондооснащеності є поліпшення використання діючих основних виробничих фондів. Від ефективності їх використання залежать темпи зростання продуктивності праці, обсягів виробництва, поліпшення якості продукції та інших показників.

Під ефективністю основних фондів розуміють результат, здобутий у вигляді отриманого ефекту, що співвідноситься з витраченими ресурсами. Підвищення ефективності полягає в досягненні найбільших результатів при відповідному рівні розвитку продуктивних сил порівняно з витратами праці, використаними на створення продукту.

Економічна ефективність використання засобів праці характеризується часткою амортизації у вартості продукції. Але аналізуючи цей показник, треба мати на увазі особливість його формування. З удосконаленням техніки сума щорічної амортизації також зростає, збільшується і випуск продукції, виготовленої на більш продуктивному устаткуванні, то сума амортизації у вартості одиниці виробу зазвичай зменшується. Економія на амортизації особливо відчутна при перевиконанні планів випуску продукції за постійної величини основних виробничих фондів. У період бурхливого технічного прогресу частка амортизації в собівартості продукції зростає, але це зростання відбувається при зниженні собівартості в цілому, тобто економічний ефект від впровадження нової техніки виявляється через інші елементи витрат на виробництво, переважно через витрати праці.

Для оцінки резервів підвищення ефективності основних фондів необхідно насамперед знати реальний рівень використання основних фондів і конкретні

можливості його підвищення. Поліпшення використання основних фондів може бути забезпечене двома шляхами – екстенсивним та інтенсивним.

Екстенсивних шлях полягає у збільшенні тривалості роботи, скороченні цілозмінних і внутрішньо змінних втрат робочого часу, підвищення коефіцієнта змінності.

Інтенсивний шлях характеризується підвищенням завантаження устаткування і збільшенням рівня використання їхньої потужності. Основними напрямками підвищення інтенсивного завантаження устаткування є: удосконалення технології та організації проведення робіт; правильний вибір машин і робочого устаткування; підвищення кваліфікації працівників, зайнятих їхньою експлуатацією; впровадження сучасних технологій.

Значний вплив на продуктивність устаткування справляє і якість його виготовлення. Для характеристики використання основних виробничих фондів застосовуються різні показники, які умовно можна поділити на дві групи: узагальнюючі та окремі показники. Узагальнюючі показники, до яких відносять насамперед рентабельність та фондвіддачу, застосовують для характеристики використання основних засобів на всіх рівнях господарства. Окремі показники – натуральні, що застосовуються для характеристики використання основних фондів найчастіше на підприємствах або в їх підрозділах. Ці показники поділяються на показники екстенсивного й інтенсивного використання основних фондів.

Показники екстенсивного використання основних фондів характеризують їхнє використання в часі, а показники інтенсивного використання основних фондів характеризують величину знімання продукції на одиницю часу з певного виду устаткування (або виробничих потужностей).

Інтенсивне навантаження основних фондів зумовлює зниження собівартості продукції (за рахунок скорочення всіх постійних витрат) і зростання продуктивності праці. Однак показник інтенсивного навантаження основних фондів більшою мірою, ніж показник екстенсивного навантаження, пов'язаний з характером виробництва і технічного процесу.

Технічна норма продуктивності устаткування – максимальна продуктивність агрегату в одиницю часу роботи при найбільш раціональному режимі технологічного процесу, нормальному стані і безперебійній роботі устаткування, застосування найбільш завершених методів праці й організації виробництва.

Підвищення інтенсивності роботи устаткування – це збільшення кількості продукції або обсягу роботи, виробленої в одиницю часу (годину, зміну, добу), в розрахунку на одиницю устаткування.

У більшості випадків окремі показники, до яких належать показники екстенсивного й інтенсивного використання устаткування не можуть бути застосовані, тому що вони показують лише міру використання окремих елементів основних фондів, тому для визначення використання всієї маси основних фондів на підприємстві варто застосувати узагальнюючі показники.

Найбільш важливим з узагальнюючих показників є фондівіддача основних фондів, що показує загальну віддачу від використання кожної гривні, витраченої на основні виробничі фонди, тобто ефективність цього вкладення коштів, її зростання дає змогу знижувати обсяг навантаження і відповідно збільшувати частку фонду споживання. Отже, не змінюючи загального обсягу нагромаджувальної частини можна підвищити частку коштів на розвиток виробничої сфери.

Підвищенню фондівіддачі сприяють: поліпшення проектування, скорочення часу розробки технічної документації прискорення будівництва і зменшення строків освоєння основних фондів, що знову вводять до експлуатації; поліпшення структури основних фондів, підвищення питомої ваги їх активної частини до оптимальної величини з устаткуванням раціонального співвідношення різних видів устаткування; екстенсивне використання основних фондів, збільшення коефіцієнтів змінності, ліквідація простоїв устаткування; інтенсифікація виробничих процесів шляхом впровадження передової технології, підвищення швидкості роботи машини і устаткування, розвиток наукової організації праці; скорочення ремонту активної частини основних фондів шляхом спеціалізації і концентрації ремонтного господарства (майстерні); поліпшення ма-

теріально-технічного постачання основних фондів.

Важливими факторами основних засобів, що впливають на рівень використання, є міра концентрації виробництва, його ритмічність, рівень спеціалізації. Негативно впливає на використання устаткування розпилення вільних засобів: воно спричиняє розосередження засобів механізації, збільшення часу на перебезування в потрібну галузь наднормативні витрати часу на монтаж і демонтаж устаткування. Не менш важливим фактором поліпшення використання основних виробничих фондів є підвищення продуктивності машин на одиницю часу – фондоємність.

Показник фондоємності характеризує необхідну величину основних фондів для виробництва продукції заданої величини, або скільки основних фондів закладено в кожній гривні виробленої продукції. Якщо обсяг товарної продукції на майбутній період не змінюється, то немає необхідності збільшувати основні фонди – треба їх тільки вдосконалювати, тобто замінити застаріле обладнання прогресивною технікою. При зростанні обсягу товарної продукції на майбутній рік треба визначати перспективну потребу в основних виробничих фондах.

Одним з найважливіших узагальнюючих показників, що характеризують економічну ефективність роботи підприємства, є рентабельність. Підвищення рівня рентабельності потребує мобілізації внутрішніх резервів виробництва, послідовного проведення всіх видів робіт, спрямованих на поліпшення всіх видів ресурсів, збільшення маси прибутку.

Найважливішим критерієм у підвищенні ефективності устаткування є його технічний стан. Для того, щоб устаткування було в робочому стані, ремонтна майстерня має проводити щотижневу перевірку стану устаткування, вчасно виявляти поломки, визначати потреби поточного і капітального ремонту, здійснювати своєчасні замовлення на купівлю запасних частин для виключення простоїв устаткування.

Для розробки організаційно-технічних заходів щодо поліпшення виробничих потужностей треба виконати аналіз з виявлення відповідних резервів виробництва. При цьому встановлюються: фактичне використання виробничих

потужностей і формування можливої виробничої програми з урахуванням коефіцієнтів використання наявних потужностей; внутрішньовиробничі диспропорції й можливості їх ліквідації; рівень використання фонду робочого часу й можливість підвищення; коефіцієнта змінності роботи устаткування; наявність зайвого та не установленого устаткування; потреба в капітальних вкладеннях та устаткуванні для нарощування потужностей; підвищення рівня спеціалізації на підприємстві.

Щоб домогтися всього переліченого, досліджуваному підприємству потрібно шукати і використовувати різноманітні шляхи (резерви) підвищення ефективності роботи основних фондів. Зокрема, для ХХХ можна запропонувати такі шляхи поліпшення функціонального стану основних засобів: підтримка пропорційності між виробничими потужностями окремих груп устаткування, між ділянками і цехами; більше зростання частки активної частини основних фондів; скорочення сезонності в роботі підприємства; випуск менш фондоємної продукції; надання додаткових послуг (наприклад, оренди основних засобів, що простоюють) стороннім підприємствам та організаціям; ліквідація браку; введення прогресивних систем матеріального і морального стимулювання працівників для поліпшення використання основних фондів; проведення систематичного обліку та аналізу використання основних фондів; введення в дію не установленого або реалізація зайвого устаткування; зменшення простоїв обладнання.

Впровадження розроблених заходів свідчитиме про те, що якщо кожна структурна ланка для себе запланує поліпшення використання виробничих основних засобів.

3.2. Шляхи оптимізації процесу управління основними засобами підприємств на основі ефективної амортизаційної політики

Процеси, які відбуваються в економіці, визначили різноманіття господар

ської діяльності підприємств як суб'єктів підприємницької діяльності. Основним результатом діяльності останніх є отримання прибутку і підвищення рентабельності виробництва, що багато в чому залежить від ефективності використання основних засобів підприємства та їх оновлення.

Основні засоби є важливим елементом національного багатства країни і базою економічного потенціалу виробничого підприємства, визначають його матеріально-технічний потенціал, створюють передумови для збільшення обсягів виробництва, а отже, впливають на ефективність розвитку виробництва на макроекономічному рівні. Саме механізм амортизації дозволяє забезпечити відповідність темпів оновлення основних фондів підприємства темпам зміни техніки та технологій.

В Україні відтворювальна функція амортизації реалізується не повною мірою, що обумовлено суперечностями у використанні амортизації як економічного регулятора: разом з функцією фінансування відтворення основних засобів підприємства амортизація виконує також фіскальну функцію, і держава на певних етапах використовує амортизацію переважно як фіскальний інструмент.

Довгий час у нашій країні амортизаційна політика розглядалася як складова частина науково-технічної політики держави, коли амортизаційні відрахування вилучалися в централізований фонд для фінансування соціально-економічних проектів, які встановлюються державою. У зв'язку з трансформацією поглядів на сутність амортизації, додання їй інвестиційної спрямованості виникає необхідність розглядати амортизаційну політику у взаємозв'язку з інвестиційною, яка об'єднує функції мобілізації, перерозподілу та ефективного використання фінансових ресурсів, визначення структури та джерел фінансування.

Деякі економісти розглядають амортизаційну політику як частину інвестиційної політики, що виражається в інвестуванні капіталовкладень за рахунок амортизаційних відрахувань. Взаємозв'язок амортизаційної політики з інвестиційною повинен полягати у виборі джерел фінансування інвестицій. Традиційно всі джерела фінансування інвестицій поділяються на власні, позикові та залу-

чені кошти. До власних джерел фінансування інвестицій насамперед прийнято відносити зареєстрований капітал, чистий прибуток, кошти цільового фінансування і амортизаційні відрахування.

Амортизаційні відрахування при цьому повинні спрямовуватися на фінансування капітальних вкладень або інвестицій, використовуваних для простого відтворення основного капіталу. Іншу частину амортизаційних ресурсів та інших власних інвестиційних ресурсів підприємство чи організація може витратити на придбання нового виробничого устаткування, капітальне будівництво або здійснення розширеного відтворення основних засобів. До позикових джерел фінансування інвестицій відносяться в основному кредити банків та кредитних організацій, лізинг. До залучених джерел фінансування інвестицій належать кошти юридичних і фізичних осіб, які залучаються для спільного здійснення інвестиційних проектів, бюджетні асигнування.

Амортизаційна політика повинна формуватися на двох рівнях:

- на державному, шляхом встановлення груп основних засобів та граничних строків використання основних засобів у межах групи;
- на рівні підприємства, шляхом надання права останньому вибирати методи нарахування амортизації та строки корисного використання основних засобів у межах, встановлених законодавством.

Останнім часом підвищення ролі амортизаційної політики господарюючого суб'єкта, за рахунок зростання впливу амортизаційних відрахувань на інвестиційну діяльність, збільшення питомої ваги амортизації в сукупності джерел фінансування інвестицій і обсязі інвестиційних ресурсів підприємств повинні стати пріоритетним завданням економічного розвитку. Але формування амортизаційної політики не повинно відбуватися автономно, а бути органічною частиною всього виробничого, економічного та інноваційного розвитку підприємства, його інвестиційної політики.

Амортизаційна політика на державному рівні характеризується наявністю певних методів і економічних інструментів її формування. На сучасному етапі формування амортизаційної політики відбувається в основному при викорис-

танні таких інструментів: класифікація об'єктів, які відносяться до майна, що амортизується; його оцінка та переоцінка майна строк корисного використання; методи обчислення амортизації; підвищувальні (прискорені) та знижувальні коефіцієнти; амортизаційна премія.

Амортизація, що має прояв у комплексі взаємопов'язаних функцій, є складною економічною категорією, інструментом управління підприємствами на макrorівні та регулювання їх діяльності на макrorівні. Безпосередньо через розуміння амортизації та функцій, що вона виконує в економічному просторі, розкривається зміст амортизаційної політики.

Амортизаційна політика - це складова інвестиційної політики, що являє собою дії держави з регулювання процесу перенесення вартості засобів праці на створюваний продукт з наступним їх відновленням. Елементами амортизаційної політики є амортизаційні відрахування, норми амортизації, оцінка та переоцінка основного капіталу, методи нарахування амортизації, порядок використання коштів амортизаційного фонду.

Амортизаційні відрахування – це грошова форма вартості спожитого протягом року основного капіталу. Вони включаються у витрати виробництва. Після реалізації продукції частина виручки, яка дорівнює амортизаційним відрахуванням, накопичується у вигляді грошового резерву на рахунках підприємств, створюючи амортизаційний фонд. Він являє собою фонд грошових коштів, що утворюється за рахунок амортизаційних відрахувань і призначається для повного відновлення (реновації) основного капіталу. За натурально-речовою формою відшкодування спожитого основного капіталу здійснюється шляхом заміни зношеного устаткування новим.

Амортизаційна політика за своєю сутністю є категорією управлінською, оскільки згідно визначення академічного тлумачного словника термін «політика» у дослівному перекладі означає участь у справах держави, визначення форм, завдань, змісту її діяльності. На сьогодні, доцільно виділяти декілька альтернативних підходів до обґрунтування її економічного змісту: метод амортизаційних відрахувань, компенсаційний (витратний) метод тощо.

Амортизаційна політика, як будь-яка політика має свою стратегію і тактику. Стратегія амортизаційної політики об'єднує в собі цілі і методи довгострокового характеру і направлена на ліквідацію причин, що породили недоліки в процесі відшкодування і відтворення основного капіталу. При цьому мета амортизаційної стратегії полягає в забезпеченні довгострокового економічного зростання, як окремого суб'єкта підприємництва, так і галузей національної економіки, загалом.

Загально визнаний факт паралельного функціонування амортизаційної політики на рівні держави – макrorівні та окремого господарюючого суб'єкта – макrorівні дає підстави вказати на наявність як подібних, так і відмінних її елементів.

До основних елементів амортизаційної політики на макrorівні, за узагальненою позицією дослідників даної наукової проблеми, слід віднести:

- по-перше, розробку економічно обґрунтованих термінів корисного використання окремих об'єктів основних засобів та нематеріальних активів з обов'язковим врахуванням передбачуваного фізичного і морального зносу та очікуваних обсягів їх використання;

- по-друге, реалізацію ефективних методів та способів нарахування амортизації, з цілей і завдань розвитку національної економіки та її галузей;

- по-третє, забезпечення цільового використання амортизаційних відрахувань, як постійного джерела фінансування відтворення основного капіталу;

- по-четверте, використання амортизаційної політики, як інструменту податкової оптимізації, шляхом варіювання методами нарахування амортизації і відповідного регулювання величини податків на прибуток і майно, залежно від фінансового стану господарського суб'єкта.

- по-п'яте, формування методичного забезпечення реалізації амортизаційної політики, що включає підготовку нормативно-правової документації, керівництво процесами впровадження нових методів нарахування амортизації, обліку і складання звітності на державному, регіональному і місцевому рівнях управління тощо.

В свою чергу, при реалізація амортизаційної політики на мікрорівні покликана забезпечити процес оновлення активної частини основного капіталу, підвищити технічний рівень виробництва і, як наслідок, створити передумови для зниження собівартості продукції і максимізації прибутку.

Основними складовими елементами амортизаційної політики, на рівні окремого суб'єкта підприємництва є ряд загалом подібних складових як на макрорівні, зокрема:

- визначення термінів корисного використання основного капіталу з одночасним врахуванням обмежень передбачених Податковим кодексом України;

- вибір і обґрунтування методів нарахування амортизації в залежності від напрямку та стратегії діяльності підприємства в частині споживання економічних вигод, що отримують від активу.

- забезпечення цільового використання амортизаційних відрахувань для забезпечення додаткових умов отримання доходу на рівні необхідному для відновлення зношеного майна;

- мінімізація морального і фізичного зносу основного капіталу шляхом впровадження нової техніки і технологій, вдосконалення ремонтно-експлуатаційного обслуговування, диференціація термінів корисного використання залежно від зносу тощо.

В той же час саме амортизаційній політиці на макрорівні більш притаманні вибір найбільш ефективних форм відтворення необоротних активів та оцінка і переоцінка їх окремих складових.

Амортизаційна політика відіграє останнім часом усе більш помітну роль у фінансовому менеджменті, істотно впливаючи на результати фінансової діяльності підприємства. В першу чергу, ця роль виявляється у формуванні власних фінансових ресурсів – входячи до складу чистого грошового потоку амортизаційні відрахування беруть участь у процесі постійного кругообігу інвестиційних засобів. Крім того, амортизаційна політика найтіснішим образом пов'язана з податковою політикою підприємства, впливаючи на її ефективність.

В той же час, амортизаційна політика підприємства в значній мірі відбиває амортизаційну політику держави. Вона базується на встановлених державою принципах, методах і нормативах амортизаційних відрахувань. Ці відрахування проводяться по основних фондах і нематеріальних активах підприємства.

У процесі формування амортизаційної політики підприємства враховуються ряд взаємопов'язаних факторів (рис. 3.1).

Рис. 3.1. Фактори впливу на формування амортизаційної політики підприємства

В цілому, слід зауважити, що оцінка відображених на рис. 3.1 факторів є першим етапом формування амортизаційної політики підприємства.

Амортизаційна політика дозволяє альтернативно підійти до визначення розмірів амортизаційних відрахувань, здійснювати управління витратами і фінансовими результатами, накопичувати необхідні фінансові ресурси і раціонально використовувати їх на потреби відтворення необоротних активів і т.д. За допомогою амортизації регулюється швидкість обороту основних засобів, інтенсифікує процес їх відтворення, реалізується технічна і виробнича політика на підприємстві.

Підсумовуючи проведені дослідження зауважимо, що амортизаційна політика підприємства у значній мірі відображає амортизаційну політику держави на різних етапах її економічного розвитку. Вона базується на встановлених державою принципах, методах і нормах амортизаційних відрахувань. Разом з тим, кожне підприємство має змогу індивідуалізувати свою амортизаційну політику, враховуючи конкретні умови, що визначають її параметри.

ВИСНОВКИ

Результати проведеного у кваліфікаційній роботі дослідження дають підставу зробити висновки теоретичного та практичного характеру, основні з яких зводяться до наступного:

Основні засоби є необхідним фактором будь-якого виробництва, в тому числі й сільськогосподарського. Їх стан та ефективне використання прямопропорційно впливає на кінцеві результати господарської діяльності підприємства. Підвищення ефективності використання основних засобів підприємств є одним з основних питань у період переходу до ринкових відносин. Від вирішення цієї проблеми залежить фінансовий стан підприємства, конкурентоспроможність його продукції на ринку.

Аналіз фінансових результатів ХХХ, на матеріалах якого виконувалось дослідження, свідчить про позитивні зміни в їх динаміці за 2020 – 2021 рр. Так, випереджаючий темп приросту чистого доходу на підприємстві за цей період порівняно із зростанням собівартості реалізованої, навіть незважаючи на переважаючий в абсолютному та відносному виразах темп зростання за два роки інших операційних витрат над іншими операційними доходами, а також відсутність фінансових та інвестиційних доходів при зростаючому розмірі інвестиційних витрат, все ж не завадили приросту чистого прибутку підприємства з 227,1 тис. грн до 282,3 тис. грн. За наступні 2021 – 2022 рр. ситуація продовжувала розвиватись в позитивному напрямі. Як результат цього збільшення чистого прибутку підприємства за рік з 282,3 тис. грн до 676,6 тис. грн.

Виконані дослідження свідчать про те, що рівень фінансової стійкості ХХХ за період 2020 – 2022 років загалом дещо покращився, однак залишається значно нижчим встановленого нормативу. Так, коефіцієнт автономії, що характеризує можливості підприємства фінансувати свою діяльність за рахунок власних джерел зріс за досліджуваний період з 0,125 до 0,136 і свідчить про недостатні можливості підприємства для фінансування своєї діяльності за рахунок власних джерел. Коефіцієнт концентрації залученого капіталу відповідно хоча

й знизився з 0,875 до 0,864, однак все ж свідчить про високий рівень залежності підприємства від кредиторів.

Аналіз майнового стану підприємства свідчить, що за період 2020 – 2021 років загальна вартість майна ХХХ збільшилась на 956,1 тис. грн, або на 9,2 %. Такий приріст забезпечило виключно зростання вартості оборотних активів, в той час як вартість необоротних активів підприємства за цей період зменшилась. За наступні два роки вартість майна ХХХ продовжувала зростати вже значно вищими темпами, а саме на 5276,2 тис. грн, або 46,4 %. Причому, знову під впливом виключно зростання оборотних активів. Все це разом обумовило структурні зміни в складі майна підприємства в напрямку зростання за 2020 – 2022 рр., й без того домінуючої, частки оборотних активів та відповідного зменшення питомої ваги необоротних активів.

Основні засоби неоднорідні, виконання ними різноманітних функцій і різноманітне їх цільове використання обумовили розподіл основних засобів на різні групи. Процес аналізу основних засобів, насамперед, включає оцінку їх наявності, складу та структури. Аналітичні розрахунки в даному напрямку дають підставу говорити про той факт, що за досліджуваний період в ХХХ стабільно зменшуються залишки основних засобів, що доводить зменшення їх загальної вартості за 2020 – 2021 рр. на 139,6 тис. грн, а за наступні два роки ще на 31,2 тис. грн. Це пояснюється одночасно специфікою діяльності підприємства, для ведення якої в більшій мірі використовуються орендовані основні засоби та зношення наявних машин і обладнання та транспортних засобів.

Аналітична оцінка показників забезпеченості підприємства основними засобами дає підстави зробити висновок про зміни стану забезпеченості ХХХ основними засобами за останні три роки. Так слід відміти позитивну динаміку, яку мають показники фондомісткості та фондоозброєності та фондозабезпеченості.

Аналіз рівня ефективності використання основних засобів ХХХ свідчить про стабільне її зростання за динамікою показника фондівдачі в період 2020 – 2022 рр. Зростання цього показника обумовлене суттєвим рівнем приросту

вартості виробленої продукції порівняно із зменшенням, і без того незначних, обсягів середньорічної залишкової вартості основних засобів, як в абсолютному, так і відносному виразах.

Результати отримані в процесі дослідження, дають підставу висунути ряд пропозицій, зокрема: покращити фінансово-економічне становище господарства, що дасть можливість підвищити фінансування процесів оновлення основних засобів; посилити контроль в процесах документального оформлення руху основних засобів, що сприятиме оптимізації їх стану та структури; систематично проводити інвентаризацію основних засобів з метою перевірки їх наявності та умов зберігання і використання; здійснювати оновлення основних засобів як з допомогою поточного ремонту і капітального ремонту, так і шляхом заміни старого обладнання на нове, більш прогресивне.